

Spraakakoestiek
voor taal- en spraaktechnologie

Gerrit Bloothoof

Het instrument

Neusholte

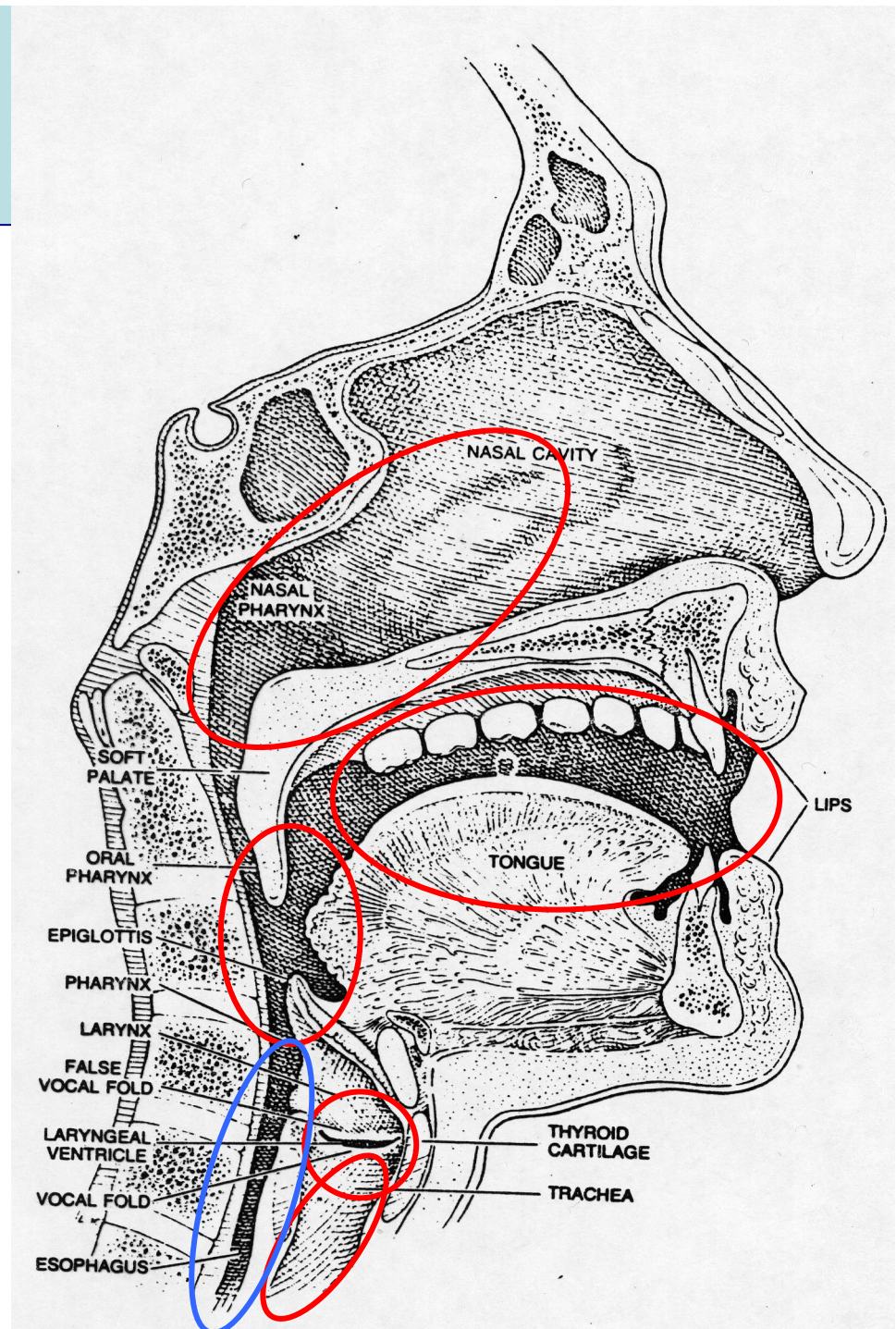
Mondholte met onderkaak,
tong, lippen

Keelholte met strotteklep

Strottehoofd met
stemplooiën

Longen en luchtpijp

Slokdarm

Onderdelen van klankvorming

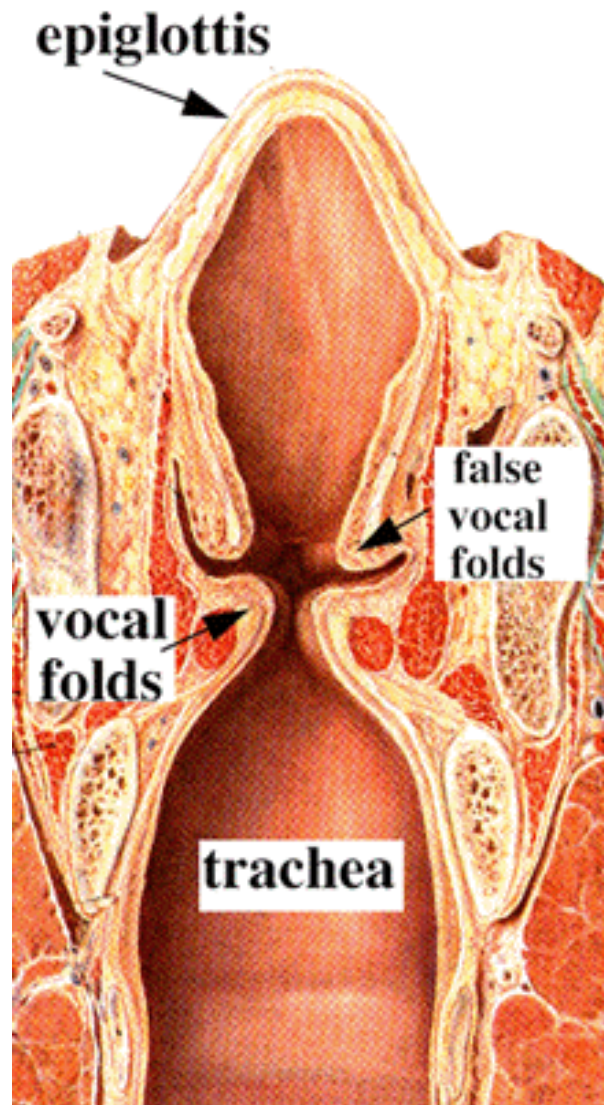
Fysiologie	Akoestiek
Mond-keelholte	Klankvorm door articulatie (klankkleur, klinkers)
Stemplooien in strottehoofd	Basisgeluid door stemgeving (toonhoogte, luidheid, stemregister)
Longen	Luchtdruk

Servox demonstratie

Strottenhoofd

De stemplooien produceren het basisgeluid

- balans tussen **spierkracht** die stemplooien sluit en de **ademdruk** die ze opent
- stemplooitruilling door het Bernoulli-effect

Dwarsdoorsnede door het strottenhoofd

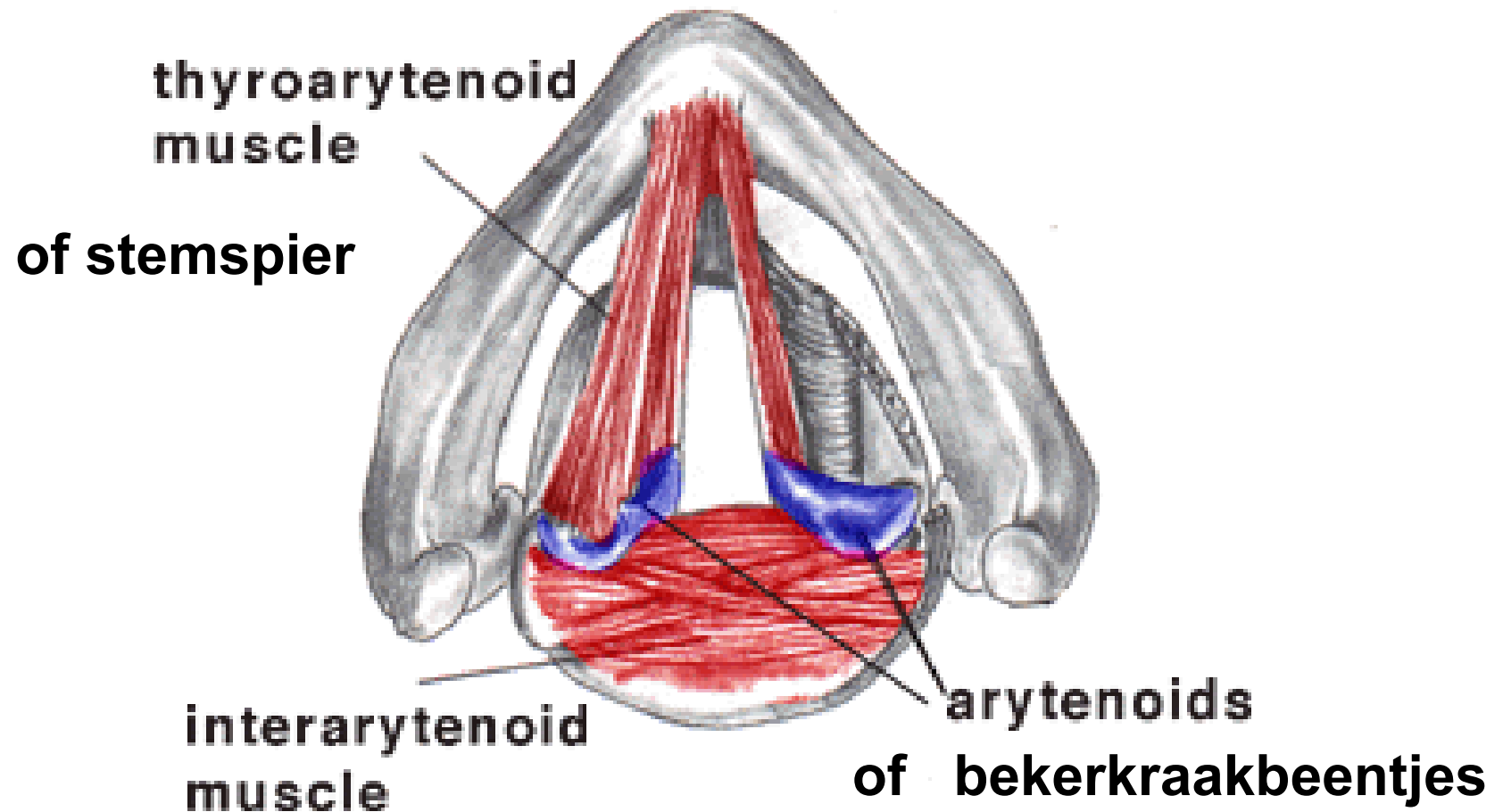
Strottenklep

Valse stemplooiën

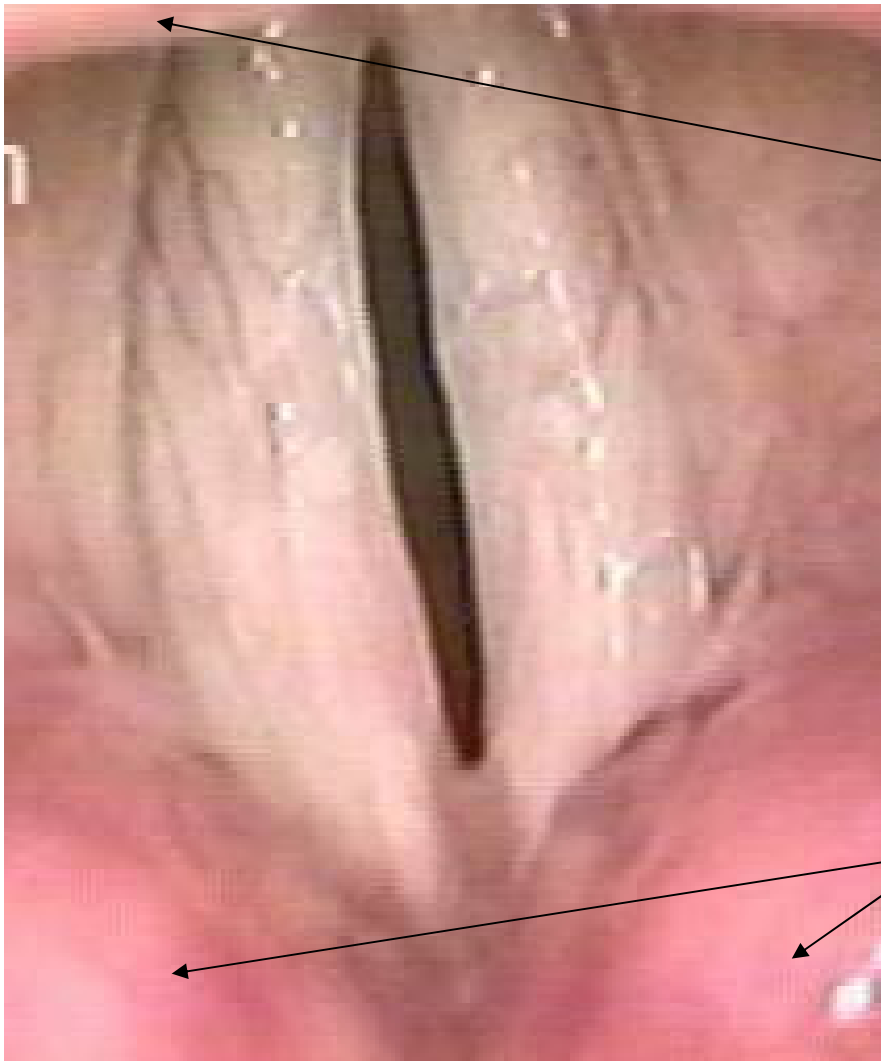
Ware stemplooiën

Luchtpijp

Bovenaanzicht van het strottenhoofd met belangrijke stemspieren

**Bovenaanzicht van
de stemplooiën**

Rand strottenklep

Voor

Achter

Bekerkraakbeentjes

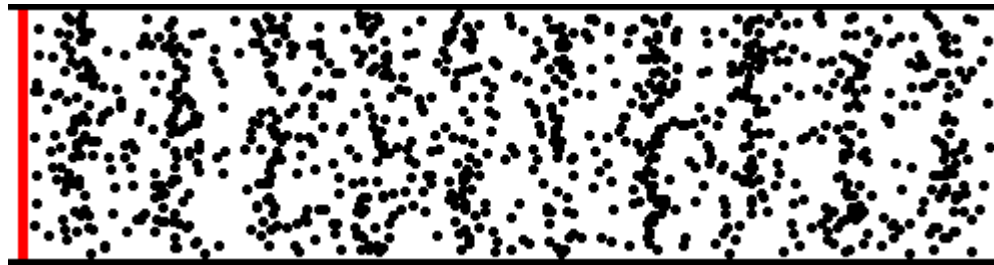
Bernoulli-effect

Door stroming neemt de druk af.

- 1) Stemplooiën openen door ademdruk
- 2) Luchtstroom door de stemplooiën
- 3) Door stroming neemt druk tussen de stemplooiën af
- 4) Stemplooiën drukken de spleet weer dicht.

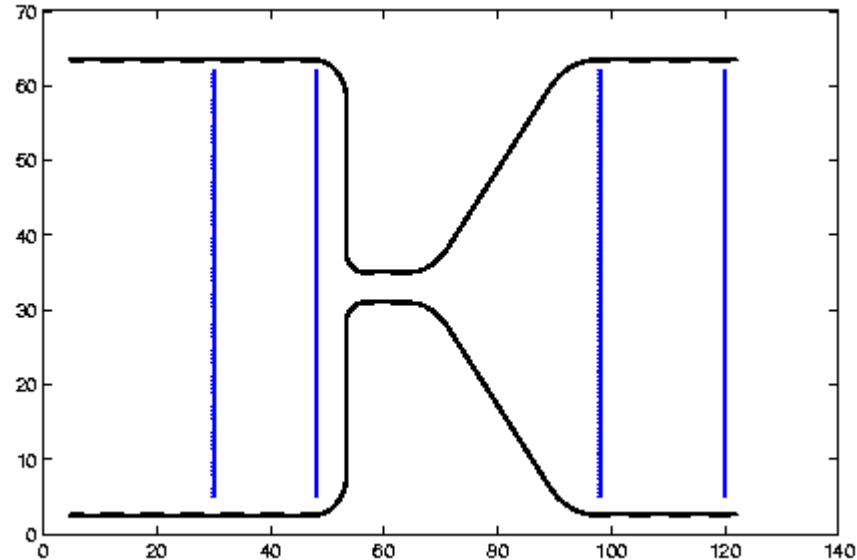
Stembron creëert geluiddruk golf

- demonstratie van longitudinale golfvorm

Model van stemplooibeweging en snelheidsveld

- Demonstratie

Stem: toonhoogte (grondfrequentie)

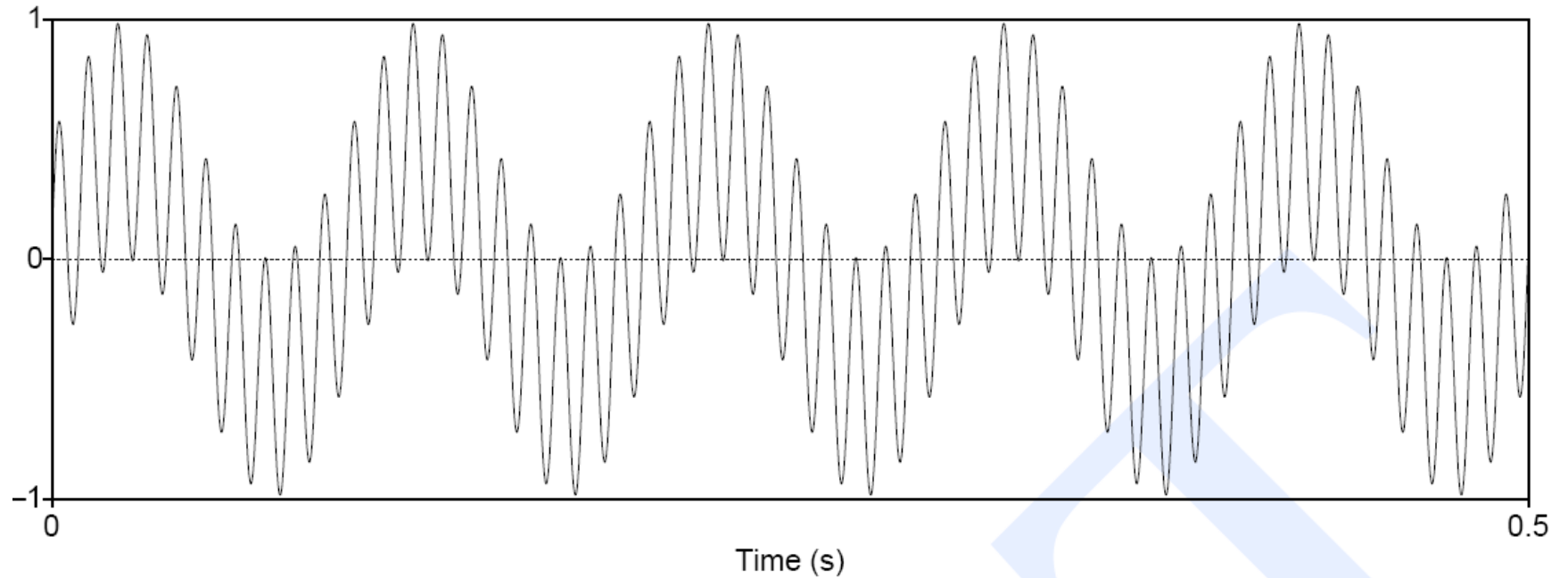
Grondfrequentie wordt fysisch bepaald door het aantal maal dat de stemplooiën open en dicht gaan per seconde (Hz)
→ *waarneming* als toonhoogte

	omvang	spreken
mannen	60 - 600	~ 120
vrouwen	120 - 1500	~ 240
kinderen	200 - 3000	~ 360 Hz

Brongeluid voor spraaksynthese

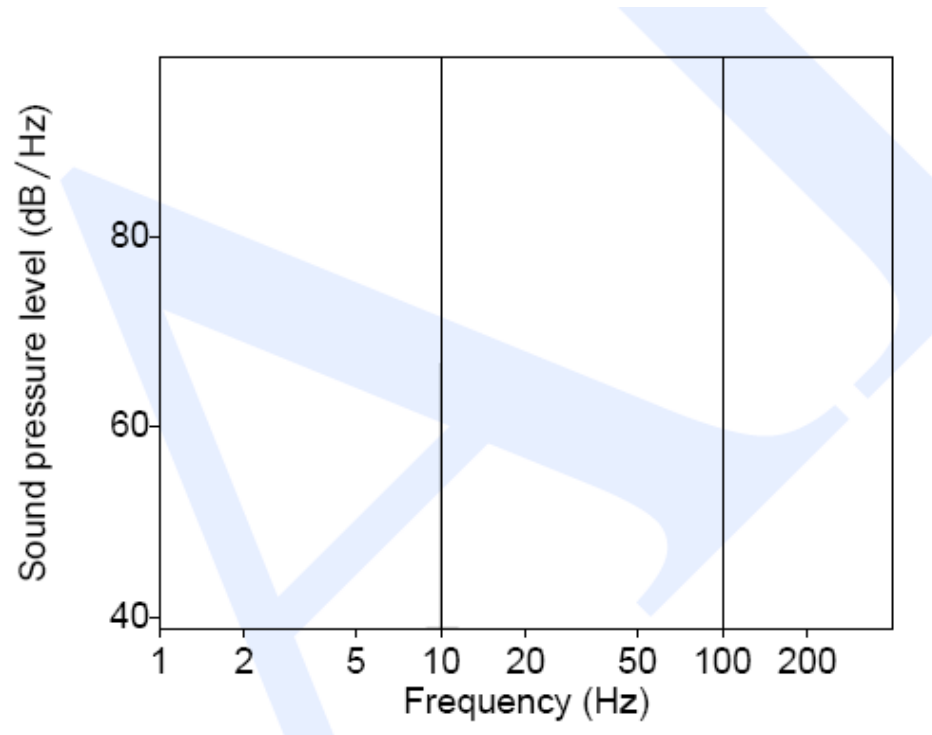
- Stemplooitruilling
  - regelmatig (bv klinkers)
  - stemhebbend
  - >Pulsreeks
- Turbulenties door nauwe opening
  - onregelmatig (bv f en s)
  - stemloos
  - >Ruis

Golfvorm en frequenties

Golfvorm samengesteld uit twee basisgolven, één van 10 Hz en één van 100 Hz

Frequentiespectrum

Spectrum van twee basisgolven, één van 10 Hz en één van 100 Hz

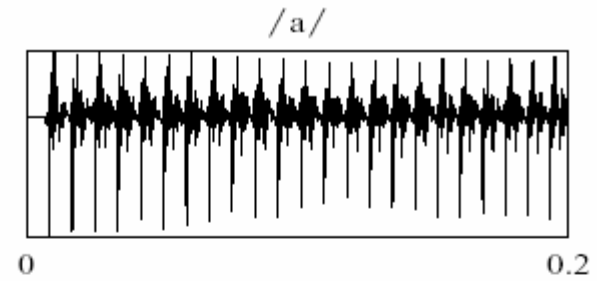

spraakklanken

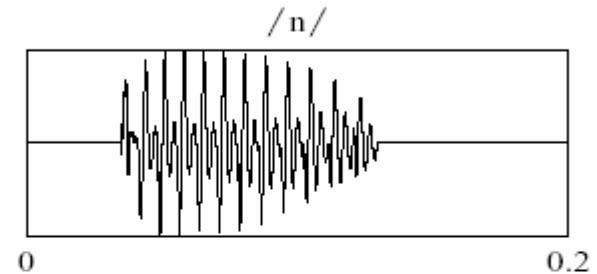
- Golfvorm is opgebouwd uit heel veel basisgolven met ieder een eigen frequentie
- Als frequenties willekeurig zijn noemen we het **ruis**
- Als frequenties regelmatig zijn, noemen we het geluid **periodiek**
  - periodiek: bijvoorbeeld omdat de stemplooiën regelmatig trillen.

golfvormen van spraak

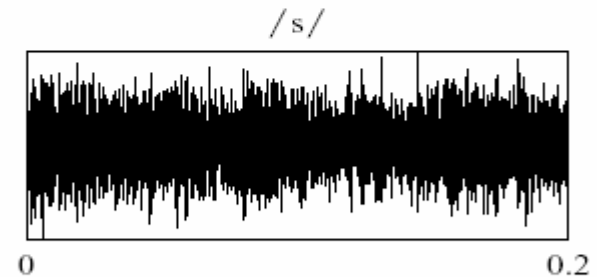
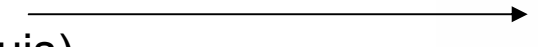
Klinkers
(periodiek)

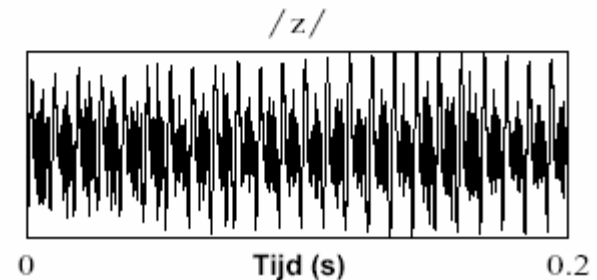
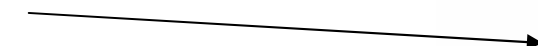
Nasalen
(periodiek)

Fricatieven
(stemloos, ruis)

Fricatieven
(stemhebbend, periodiek, ruis)
[plosieven, tweeklanken]

Periodieke klanken

- Per stemplooi trilling herhaalt het zelfde proces zich
- Stemplooifrequentie = grondtoonfrequentie
- De verandering in grondtoon vormt de melodie

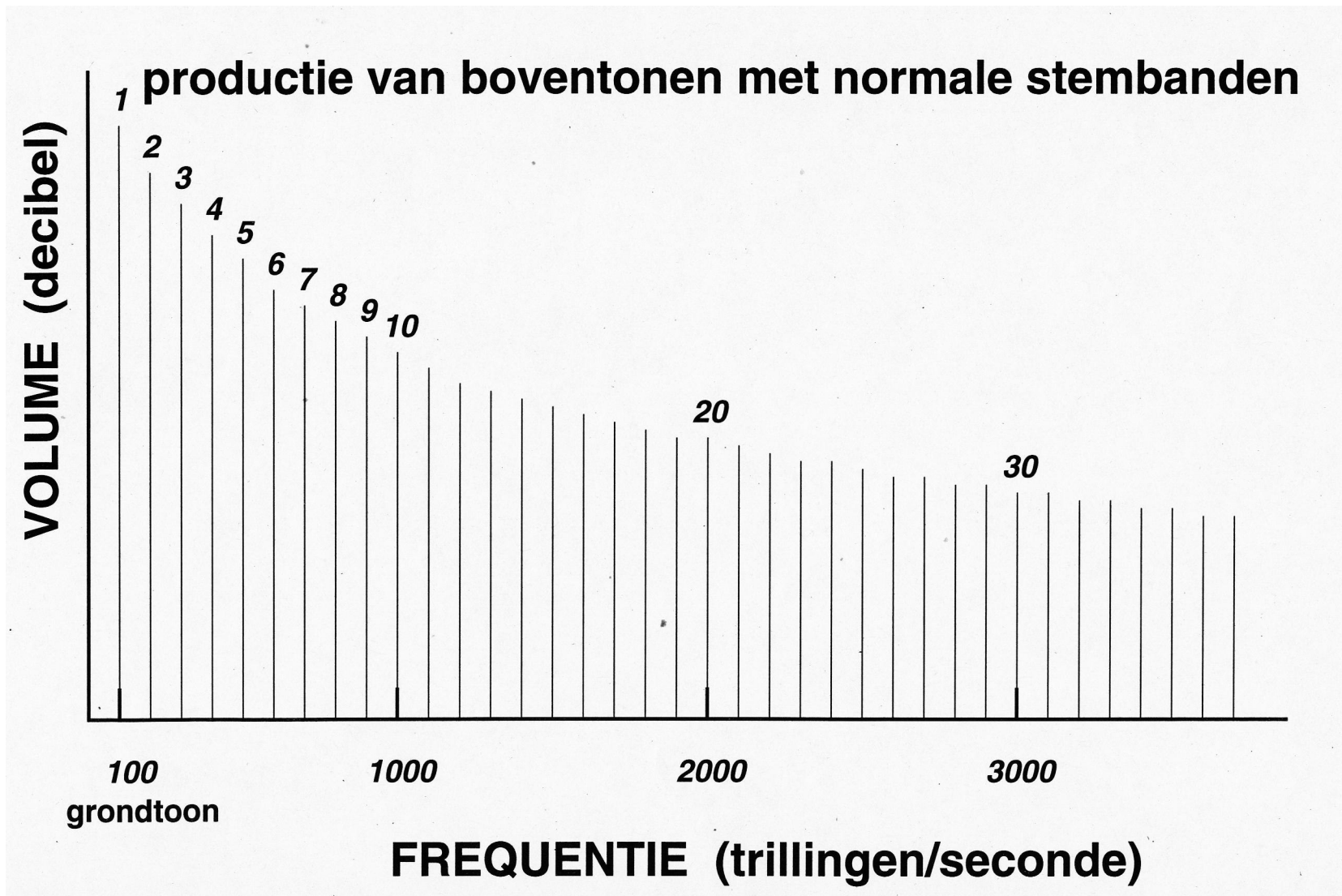
Grondtoon en boventonen (harmonischen)

- Naast grondtoon wordt ook een reeks boventonen geproduceerd
- Frequentie van boventoon is veelvoud van die van de grondtoon
 $n = 2, 3, 4, 5, 6, \dots$

$$F_0 = 100 \text{ Hz}$$

boventonen: 200, 300, 400, 500, ...5000

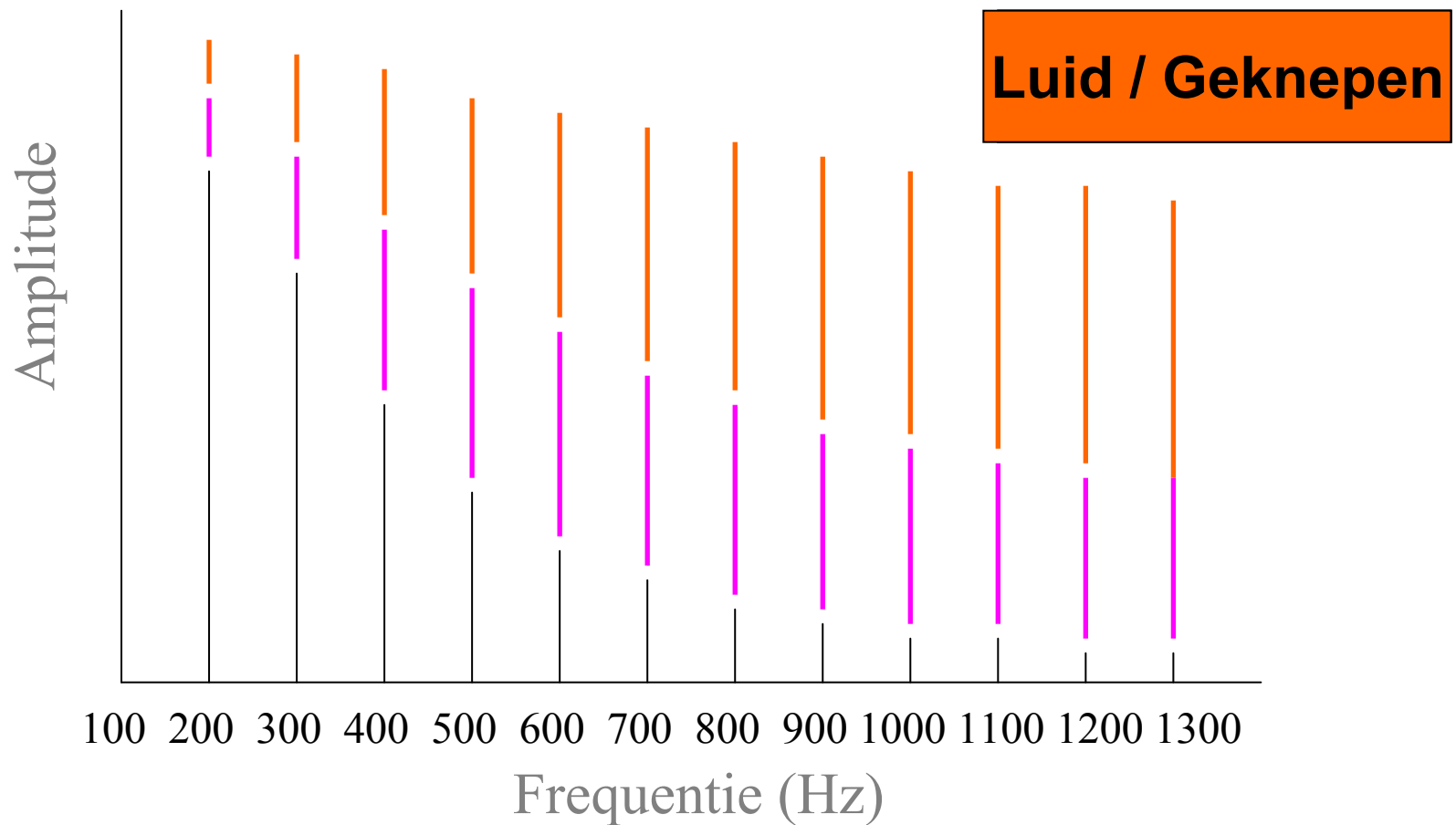
spectrum van stembron

Bronspectrum en stemplooitrilling

- De sterkte van de boventonen hangt af van de manier waarop de stemplooiën sluiten
  - zwak (zacht, falsetto)
  - normaal
  - krachtig (luid)

Frequentiespectrum van de stem

Stem: luidheid

Wordt bepaald door hoe **abrupt** de stemplooiën keer op keer sluiten (vorm van de stemplooiënpuls, komt later)

Ook articulatie speelt een rol
(bespreken we later)

Varieert tussen 45 dB en 120 dB
(op 30 cm van de mond)

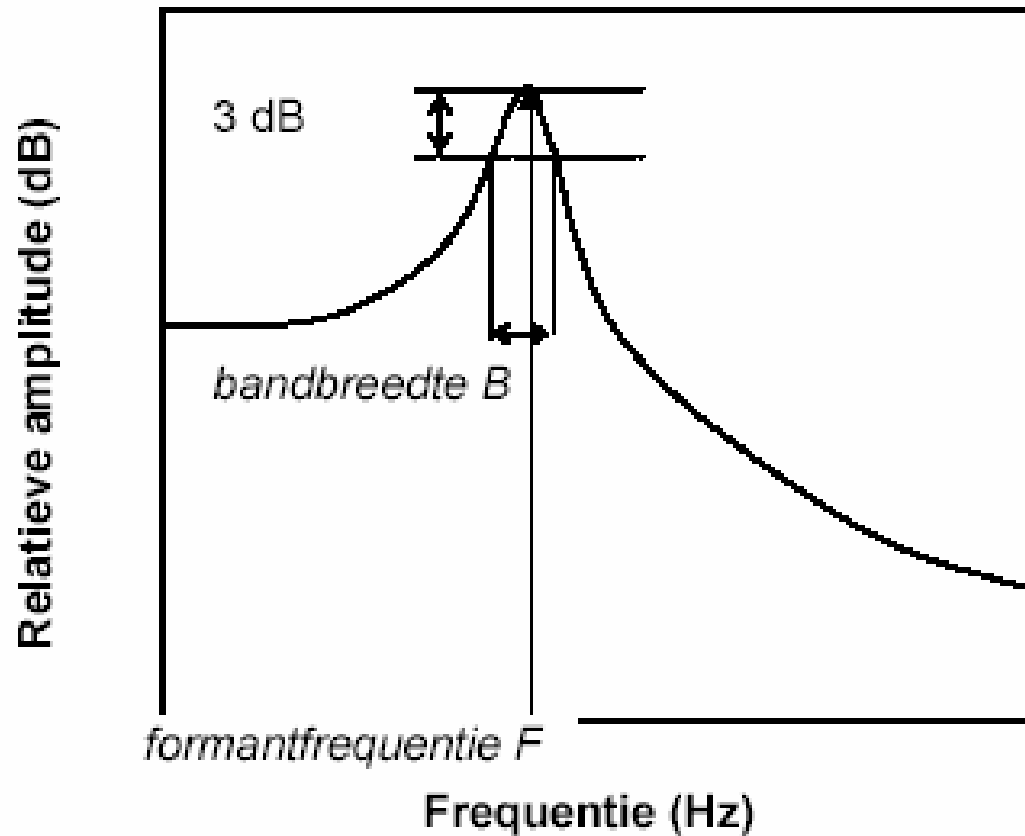
Resonantie

- Stemweg is een ingewikkelde resonator
  - eigenschappen afhankelijk van de vorm (articulatie)
- Wat doet een resonantie?
  - behoud (akoestische) energie rond een bepaalde frequentie
    - vergelijk een schommel:
      - op het juiste moment beetje duwen -> steeds hoger
      - op verkeerde momenten duwen -> gebeurt bijna niets

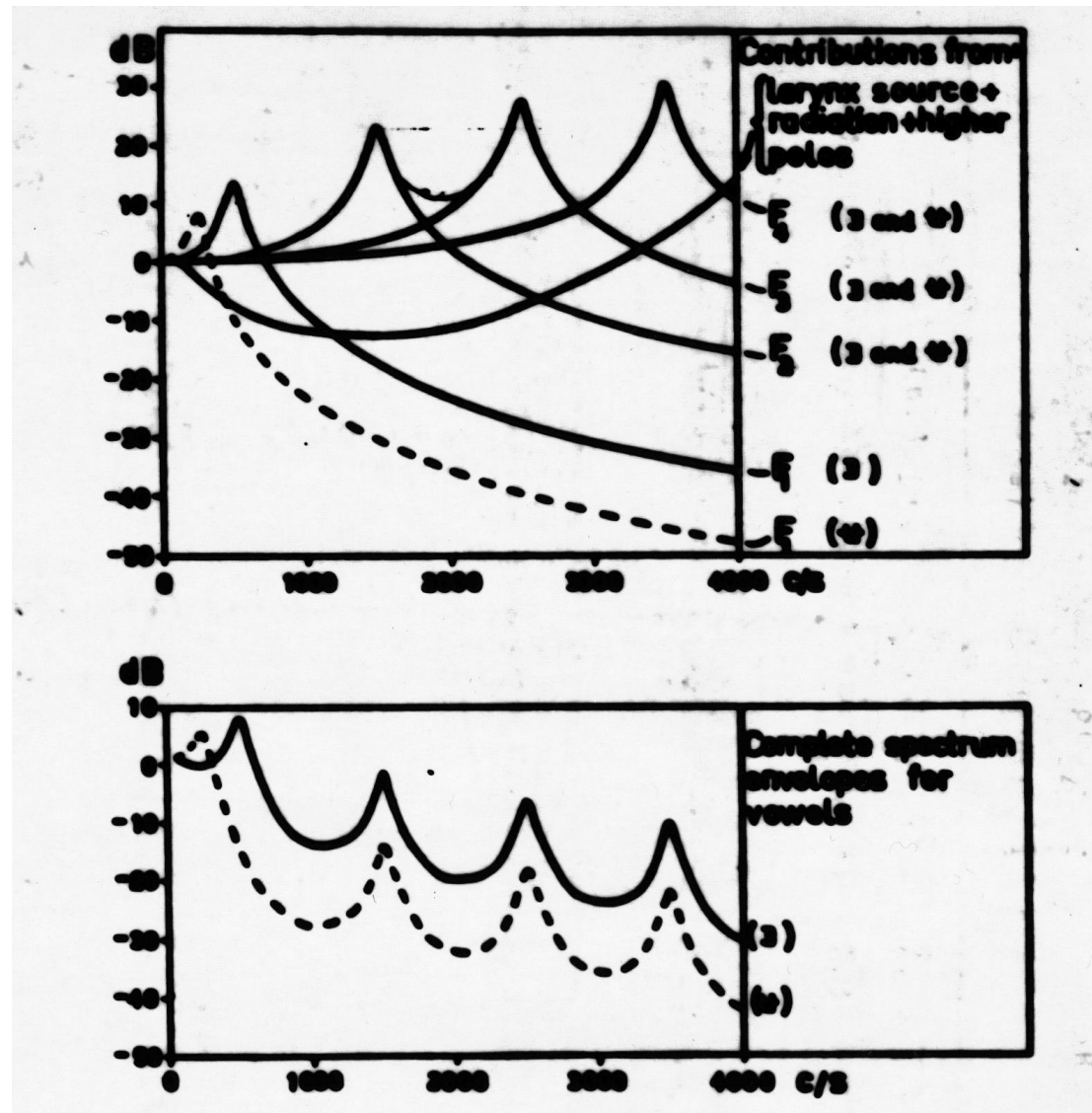
spraakresonantie

- Stemplooi drukploffjes (grondtoon en boventonen) zijn “duwtjes”
- Stemweg zijn resonatoren
  - Hoe groter de resonator, hoe lager de resonantiefrequentie (vgl lengte van schommel)
  - Ongeveer 5 resonanties (formanten) in stemweg

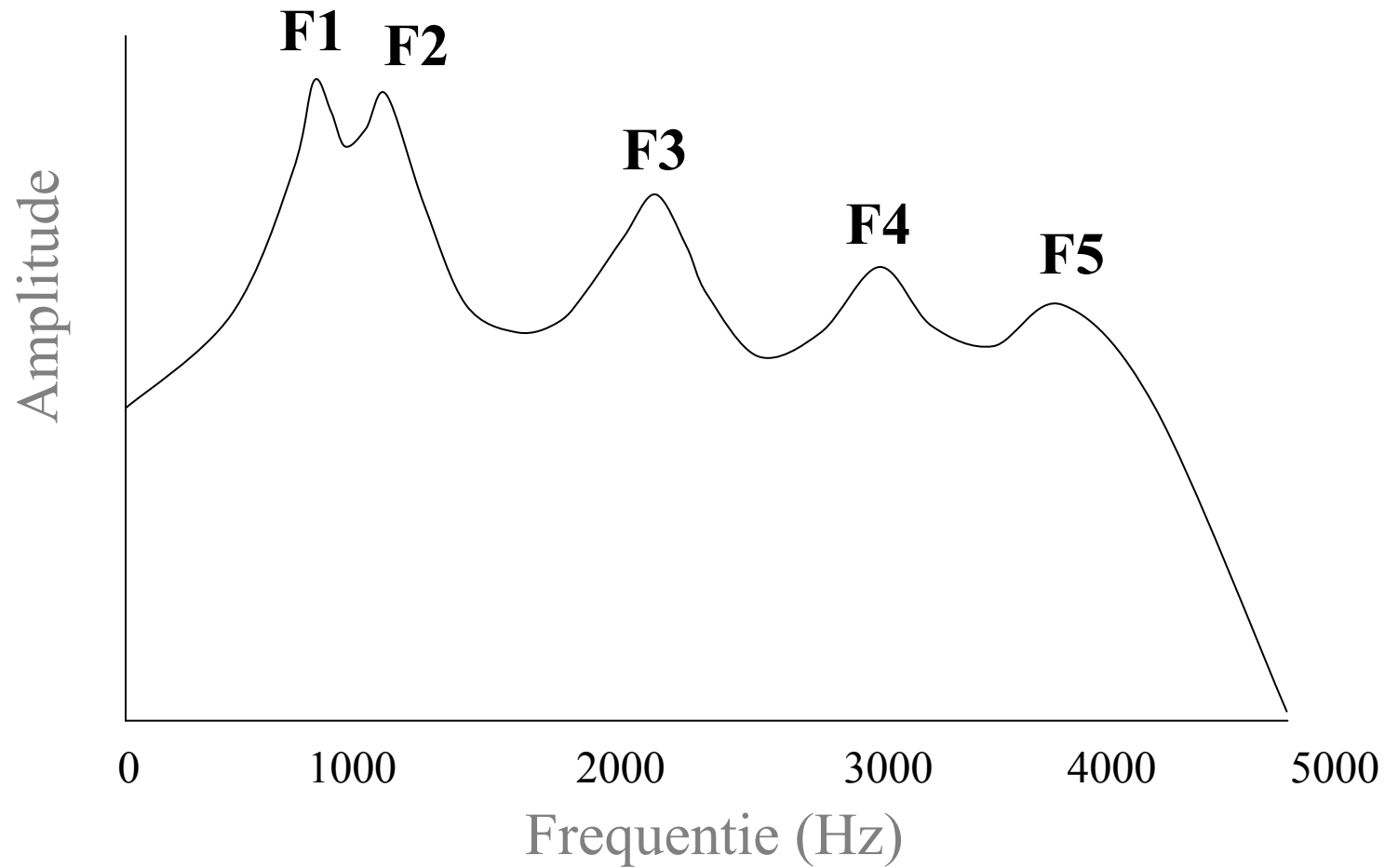
frequentieoverdrachtsfunctie van een formant

meerdere formanten samen

5 formanten in spraak

Let op!

- Formanten (en hun frequenties) zijn **eigenschappen van de stemweg**
- Zijn ***onafhankelijk*** van wat er in de **stembron** gebeurt
  - Is kern van de akoestische theorie van spraakproductie (Gunnar Fant)

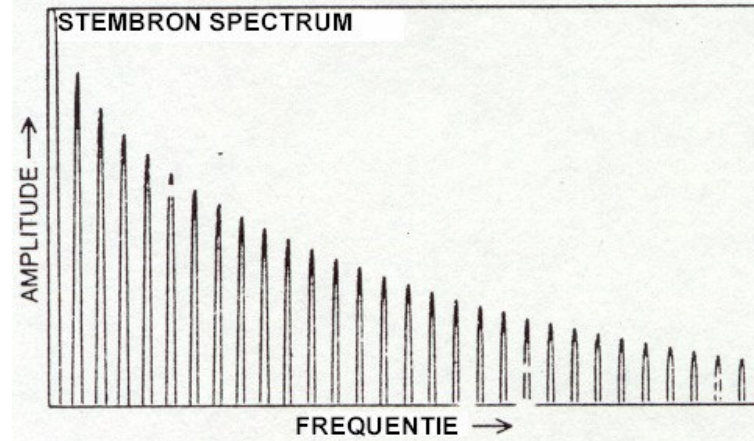
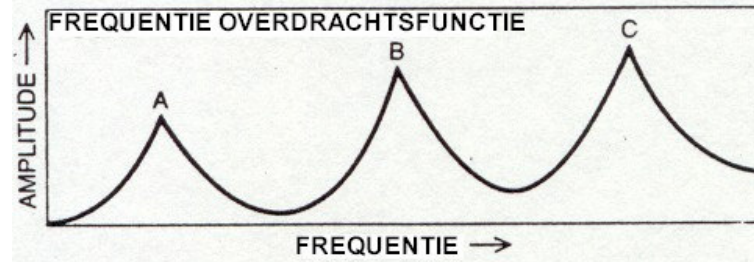
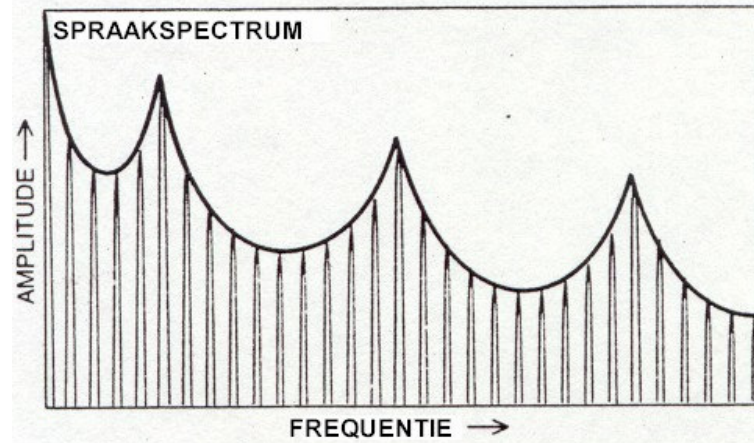

**SPRAAK
GELUID**

**SPRAAK
KANAAL**

**TRILLENDE
STEMPLOOIEN**

**LUCHTDRIK IN
LONGEN**

Articulatie

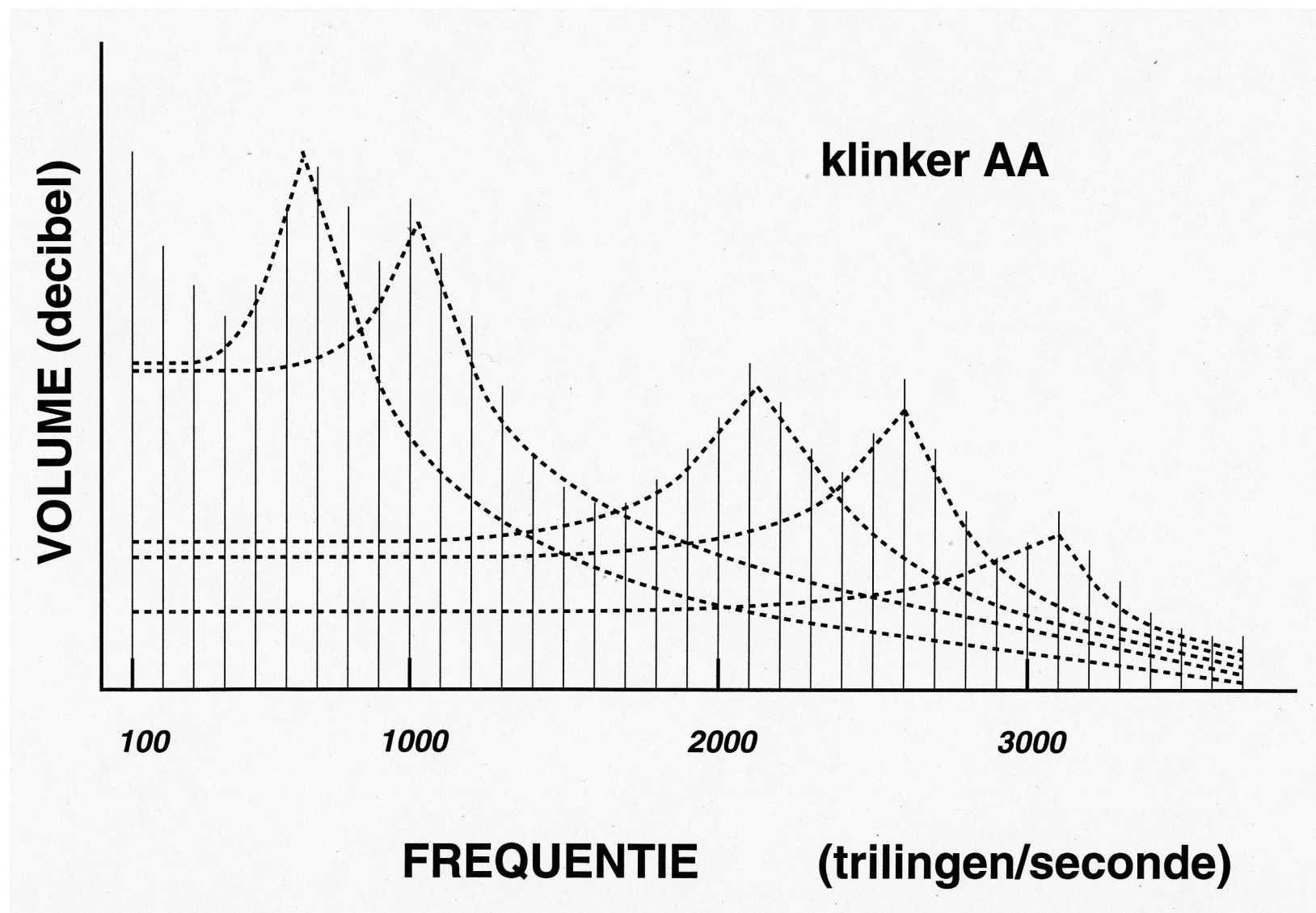
Door articulatie wordt de vorm en inhoud van de mond-keelholte veranderd.

De resonantie eigenschappen van de mond-keelholte veranderen daarmee.

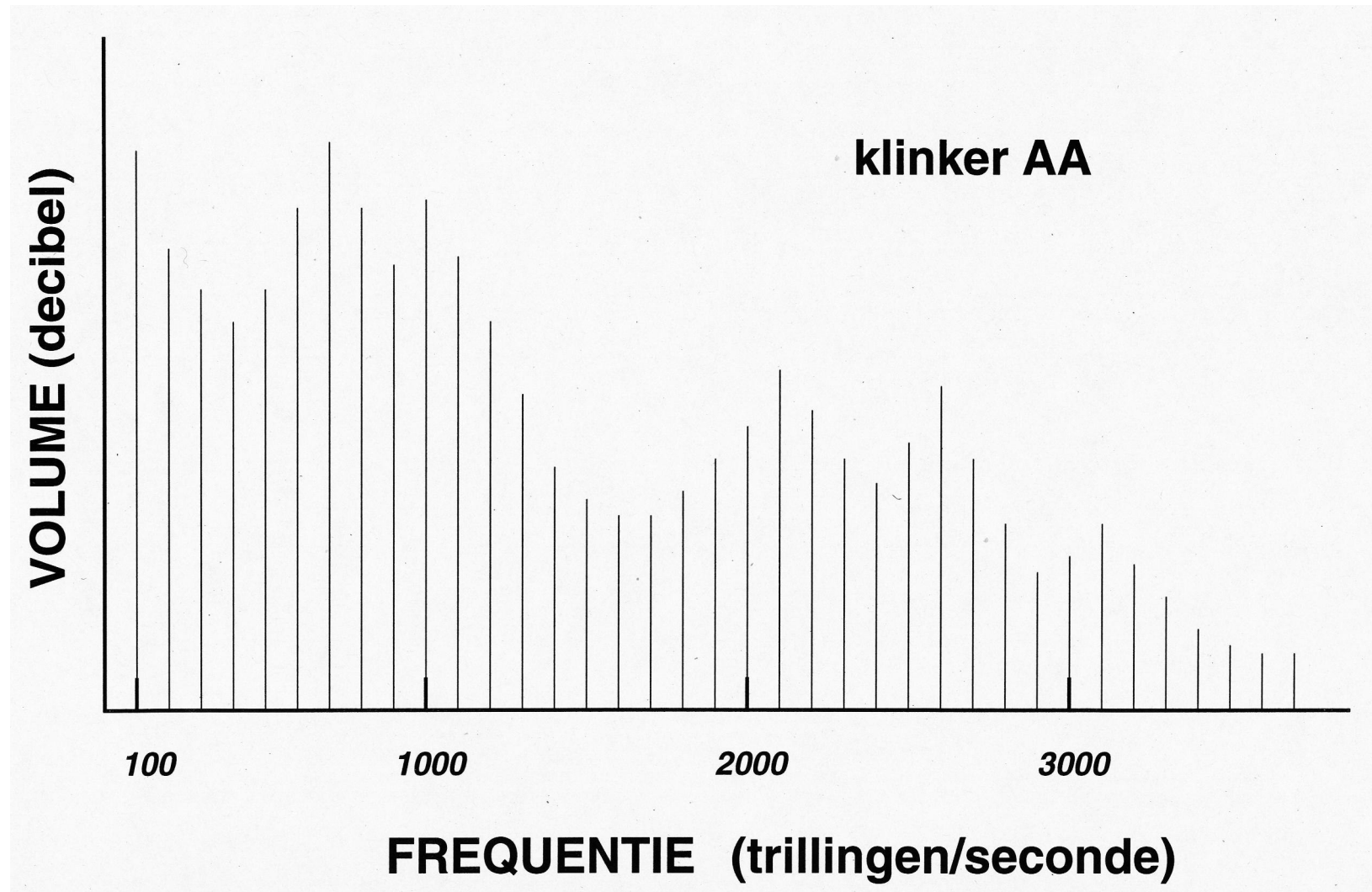
Formantfrequenties veranderen.

demonstratie buizen

formanten en spectrum van /a/

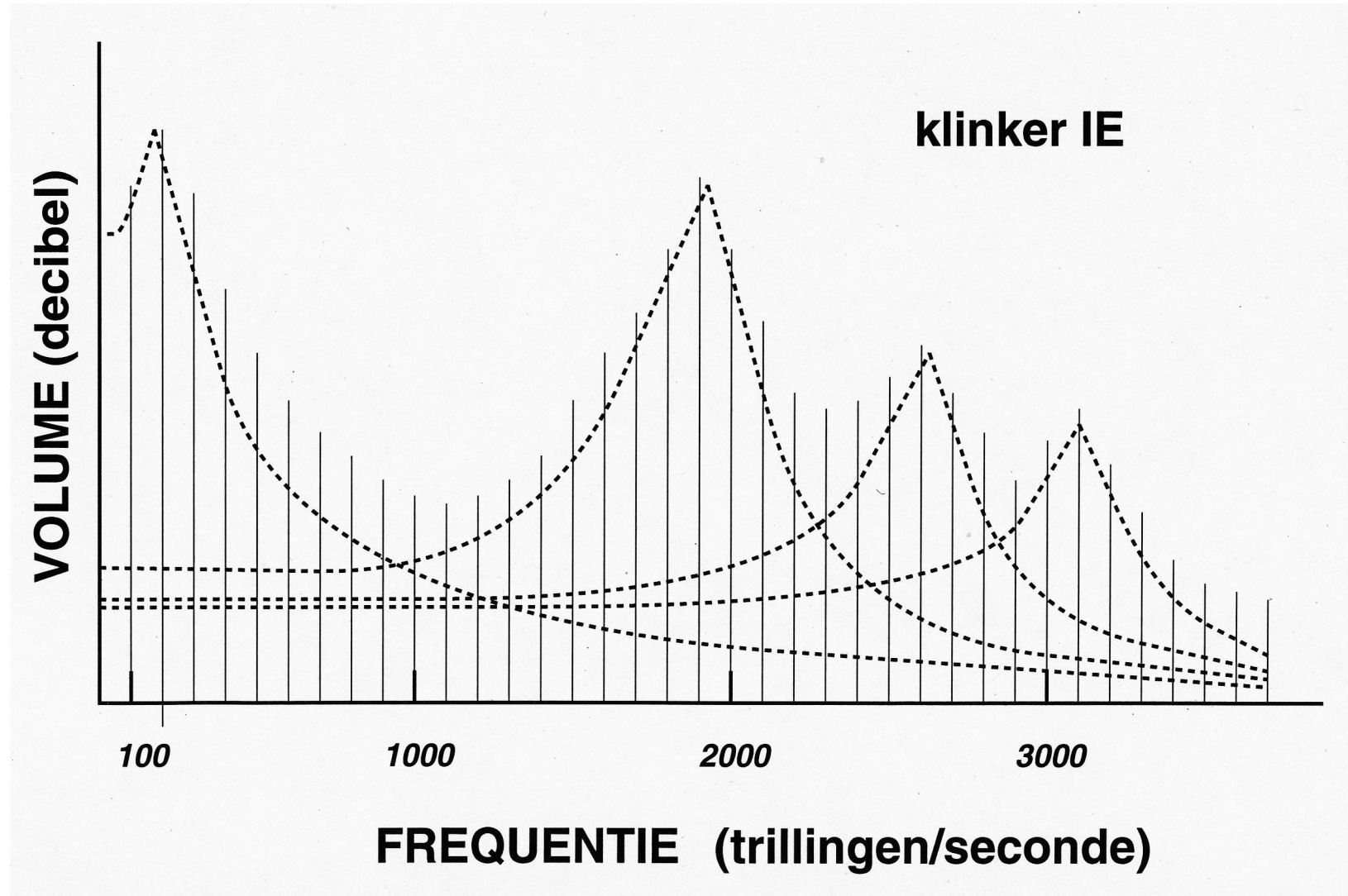

het gemeten frequentiespectrum:
je ziet de formanten niet zo precies

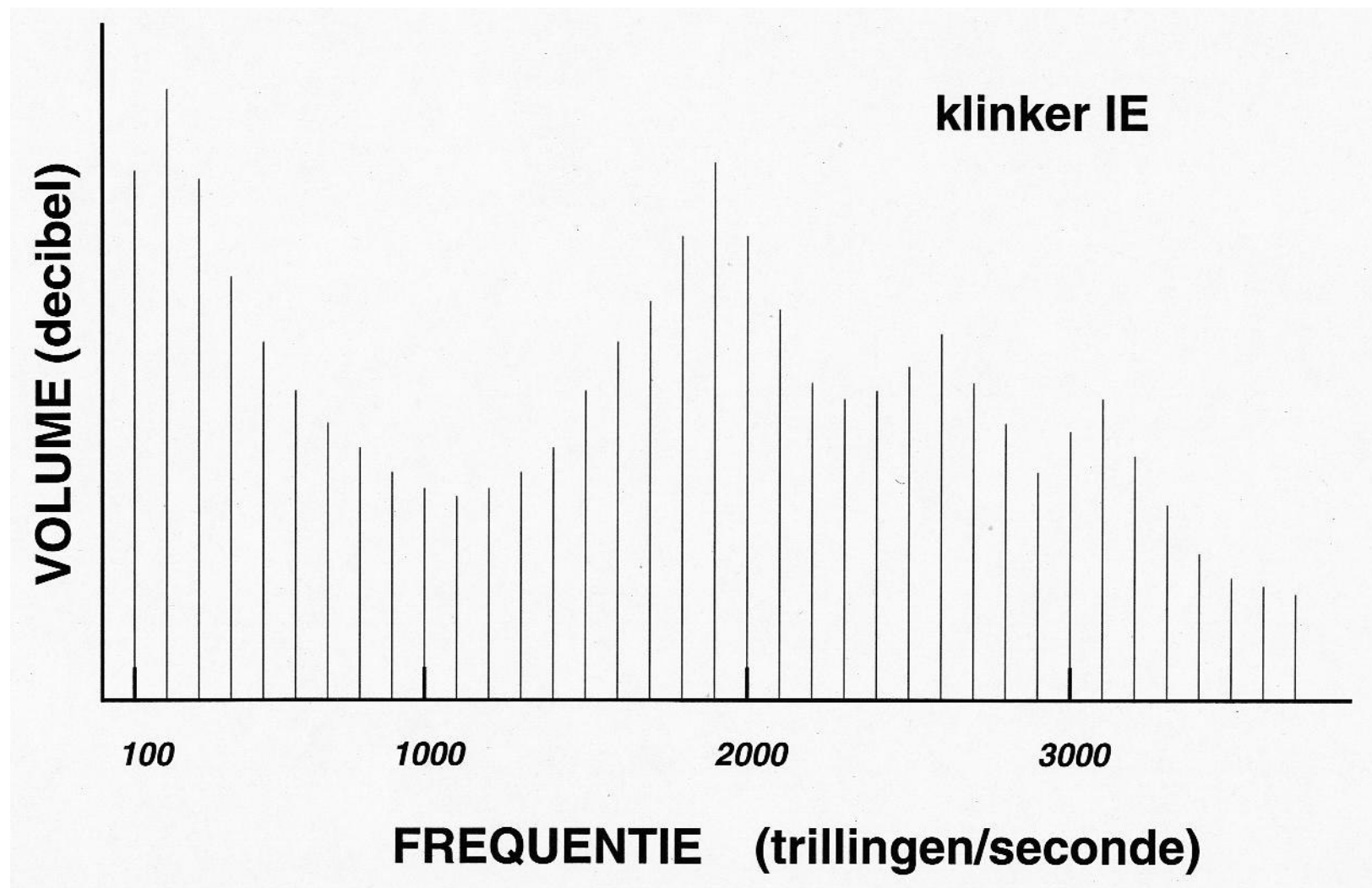

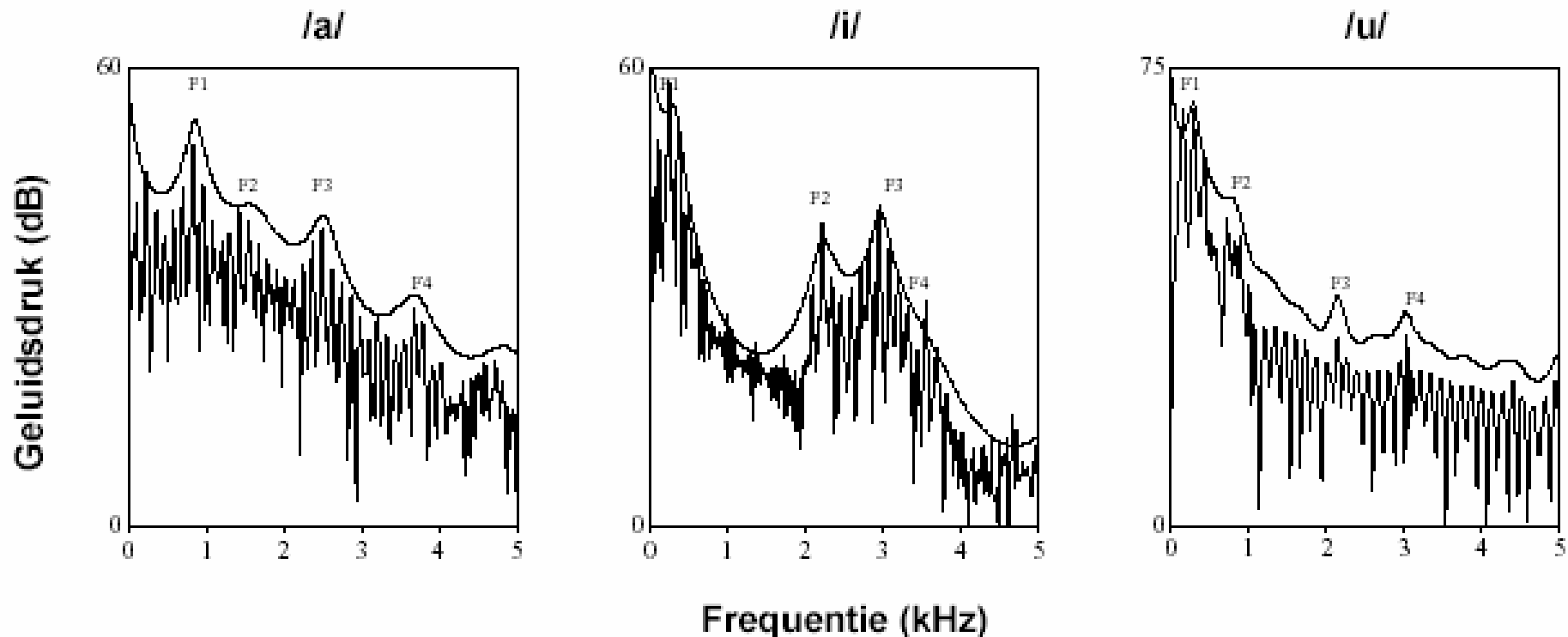
formanten en spectrum van /i/

frequentiespectrum van /i/

echte klinkerspectra met door computer berekende omhullende

Waar is de grondfrequentie?

Hoeveel boventonen/harmonischen zie je tussen 0-1000 Hz?

Zou je zonder de getekende omhullende de formanten kunnen aanwijzen?

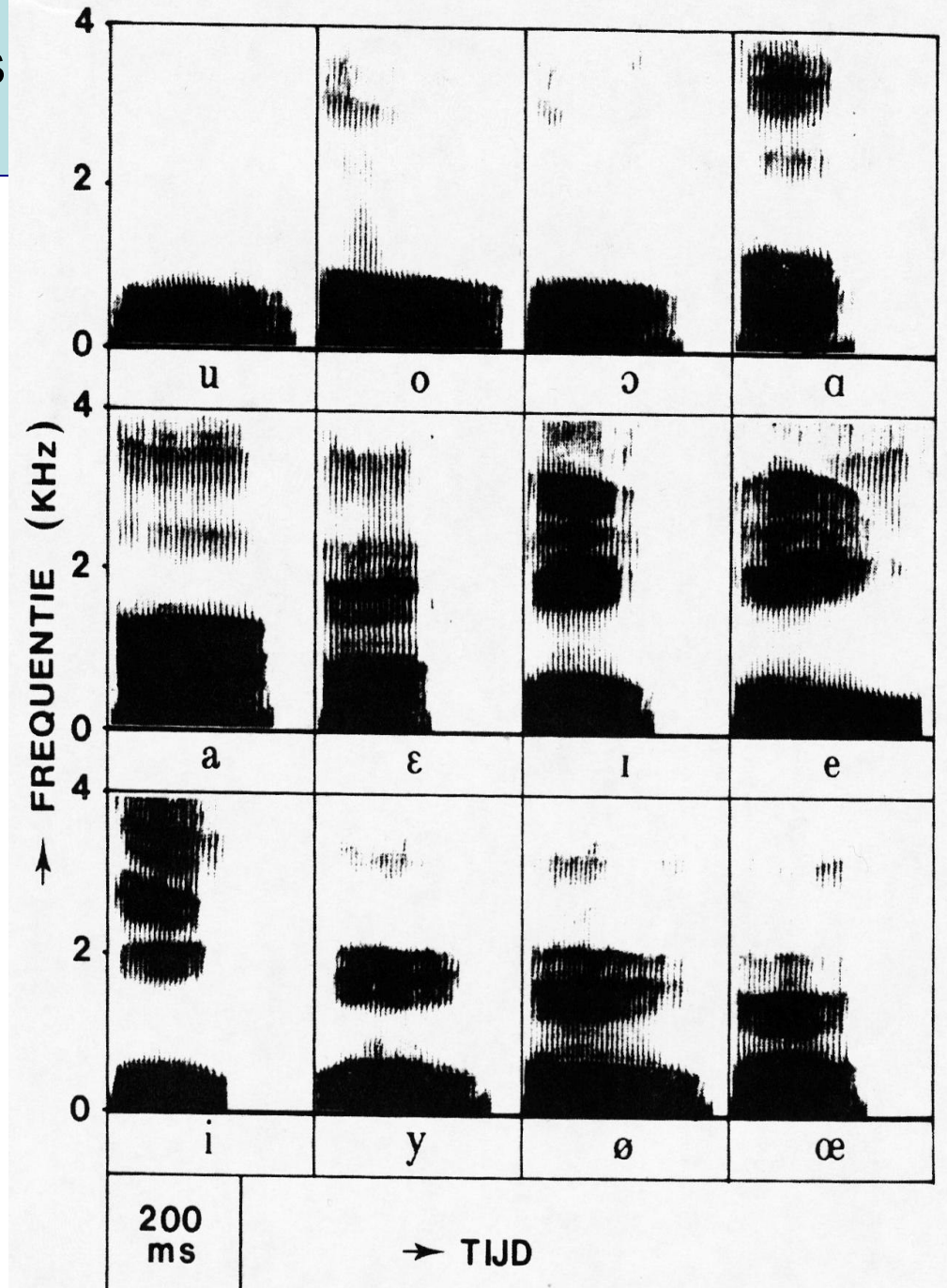

Ons oor

- “herkent” pieken in het spectrum, en leidt daaruit een klinker af
- bij (automatische) spraakherkenning moeten we iets dergelijks doen!
- ook stemloze klanken hebben formanten!

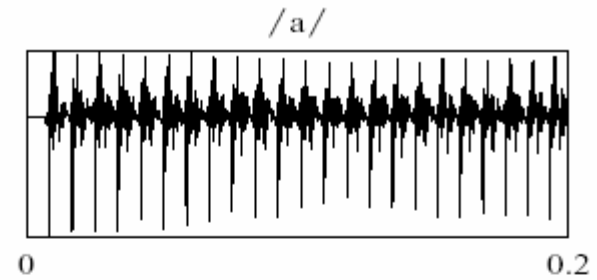
Spectrogrammen van klinkers

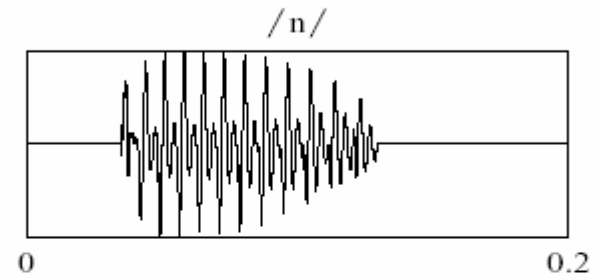
EIGENSCHAPPEN VAN SPRAAKKLANKEN

golfvormen van spraak

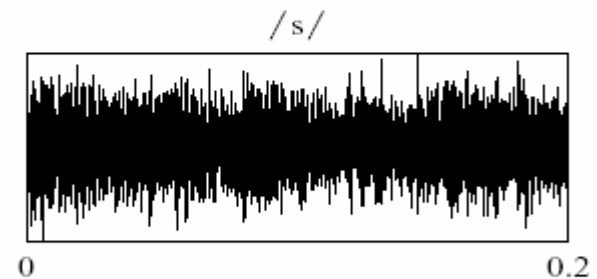
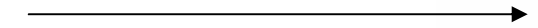
Klinkers
(periodiek)

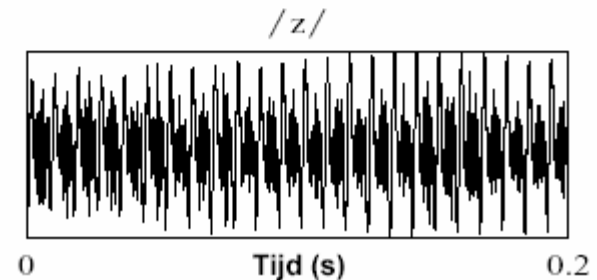
Nasalen
(periodiek)

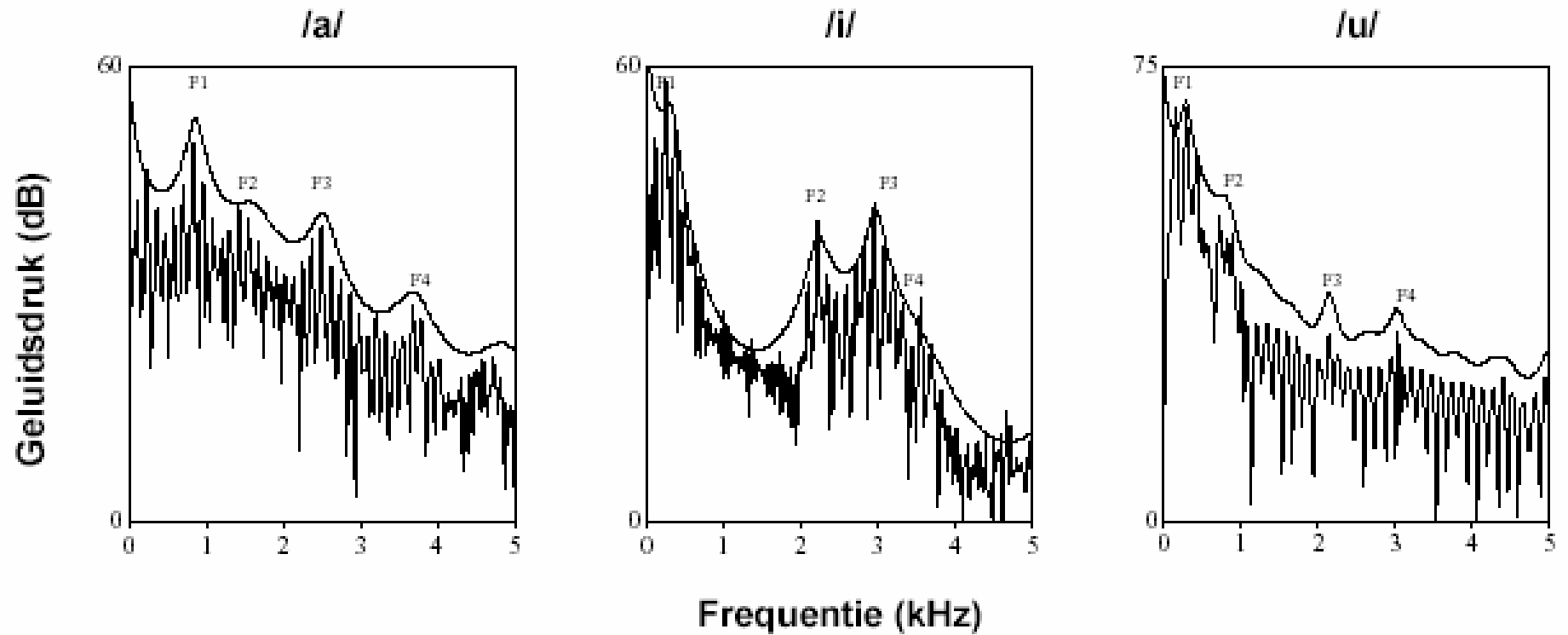
Fricatieven
(stemloos, ruis)

Fricatieven
(stemhebbend, periodiek, ruis)
[plosieven, tweeklanken]

klinkerspectra

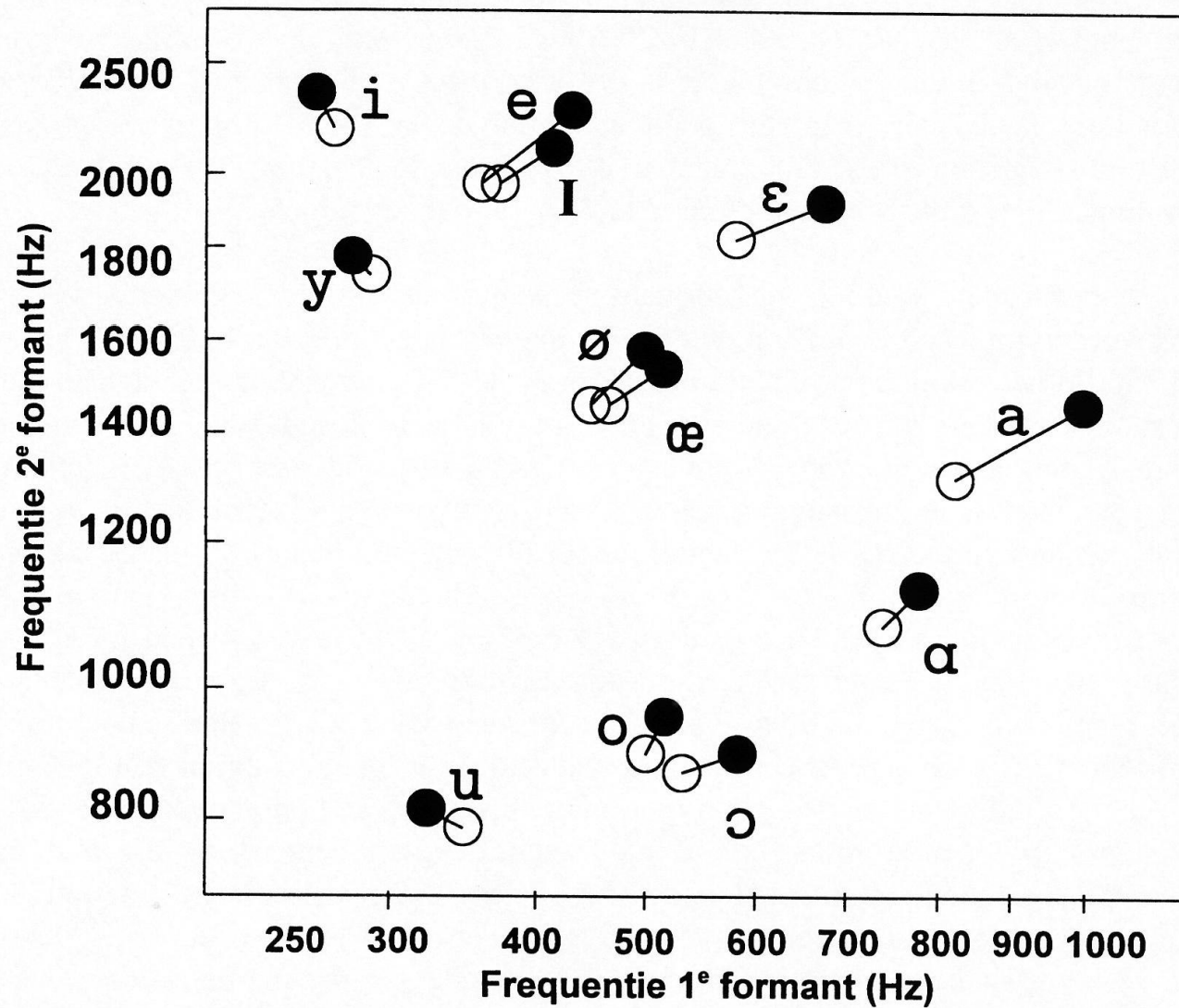

Formantfrequenties van klinkers

	F1	F2
• /a/	~600	~1200
• /i/	~300	~2200
• /u/	~300	~600

Grafisch -> formantvlak

Formantvlak $F_1 - F_2$

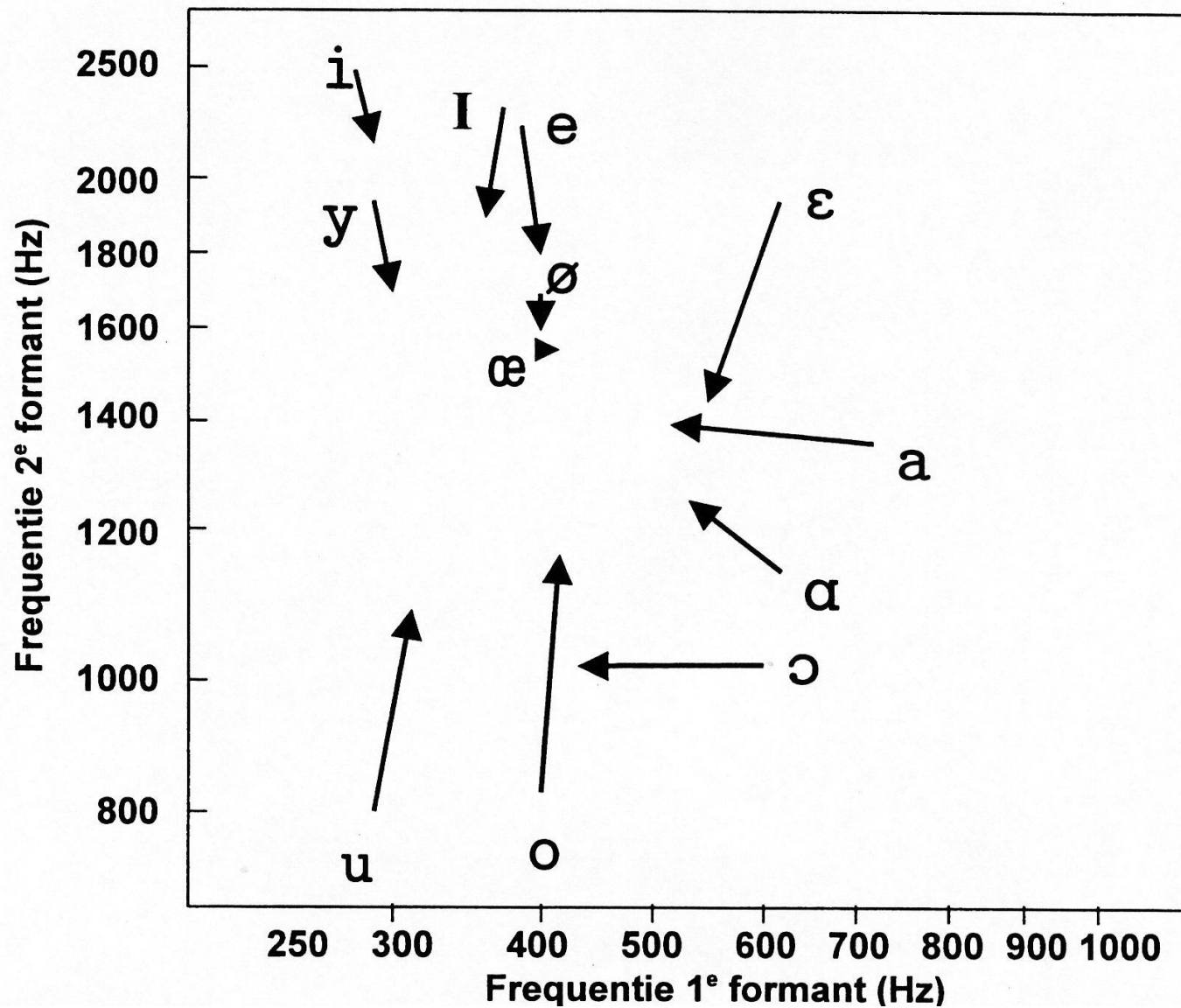

Open: mannen
Gesloten: vrouwen

~15% verschil

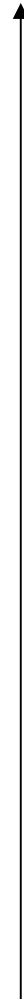

Klinkerreductie bij slordige spraak

Ruwe relaties formanten en articulatie

- Eerste formant
- Tweede formant
- Derde formant
- Vierde en vijfde formant

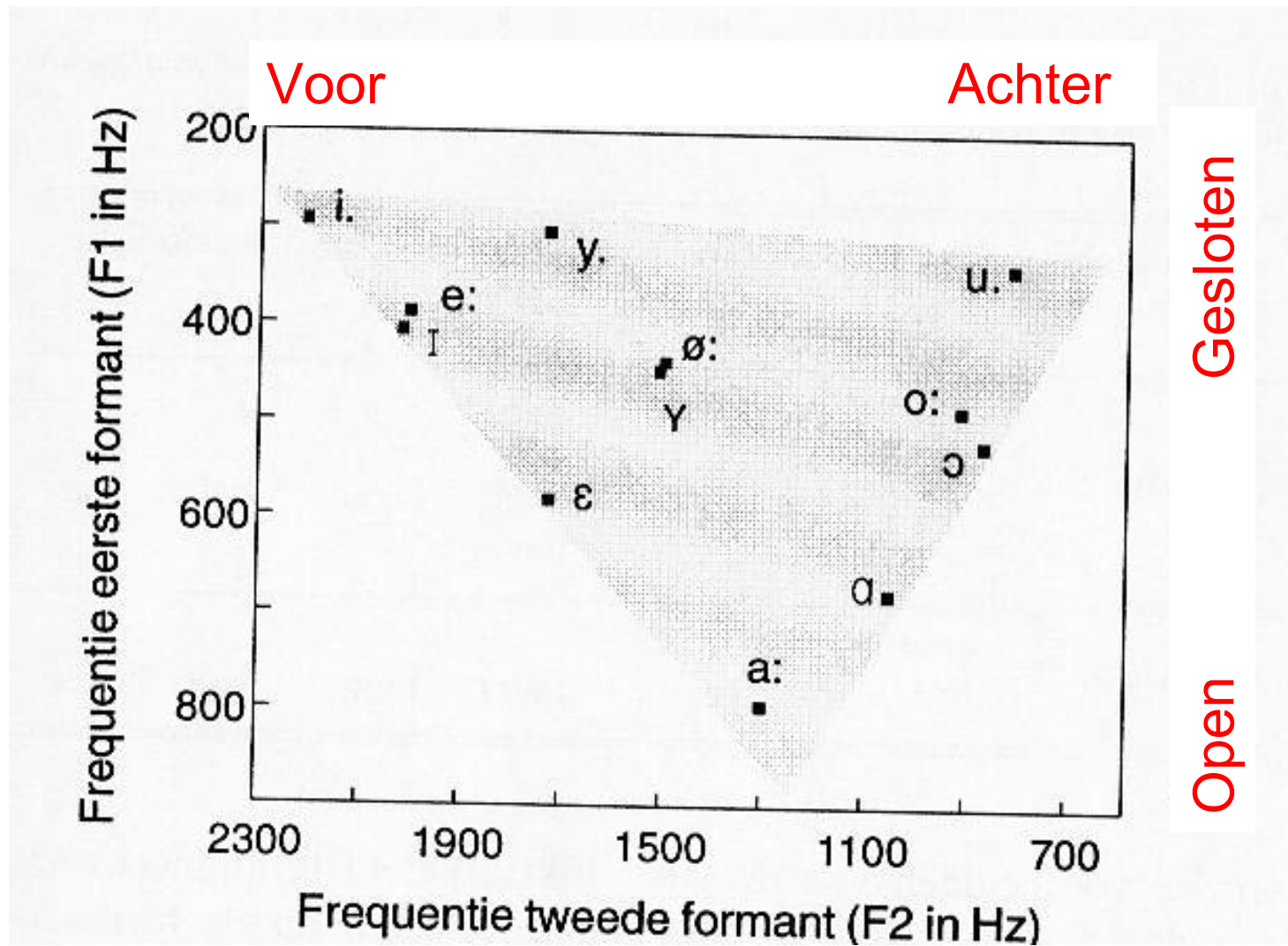

GROOT VOLUME

- Mondopening
- Plaats van tongvernauwing
- Liprondding en ruimte achter de lippen, keelholte
- Kleine holtes

KLEIN VOLUME

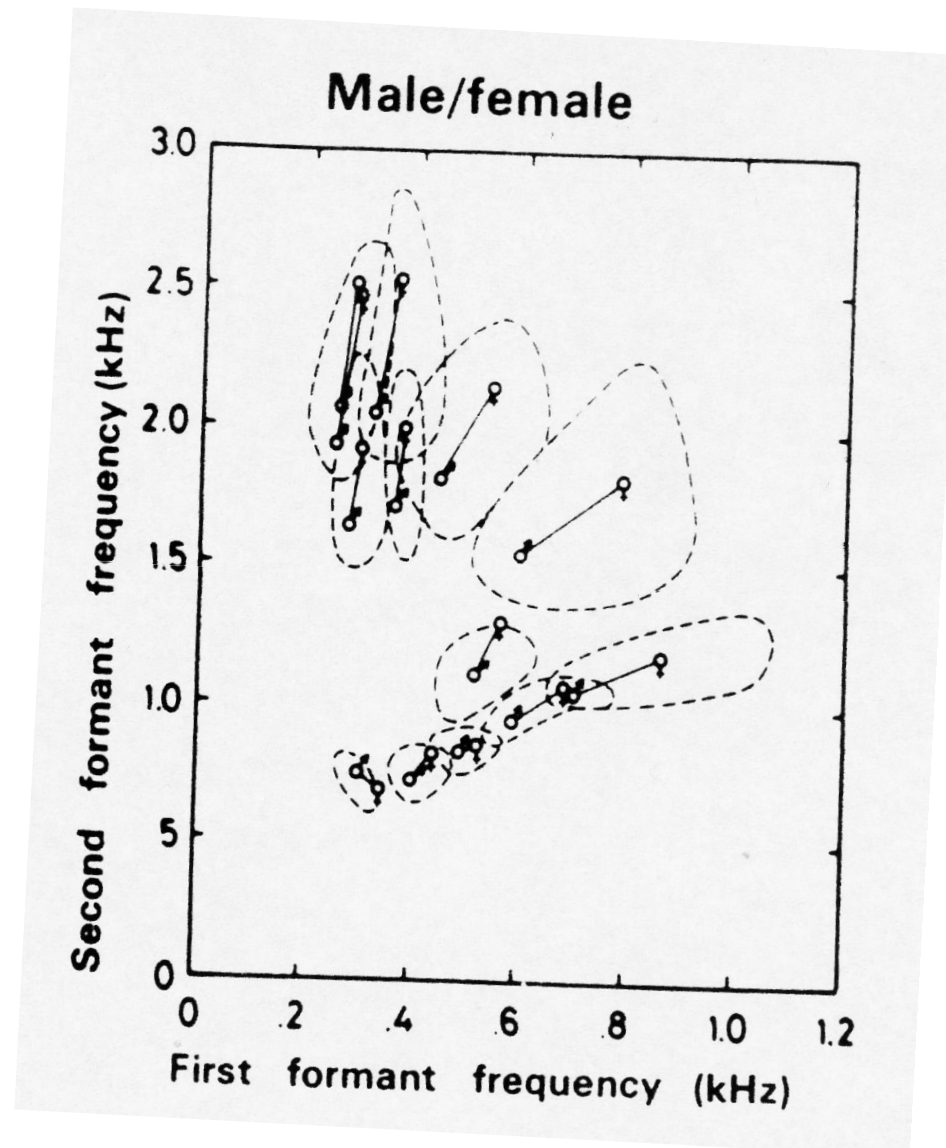
Plaats van articulatie en formantvlak

Formanten en **LENGTE** van stemweg

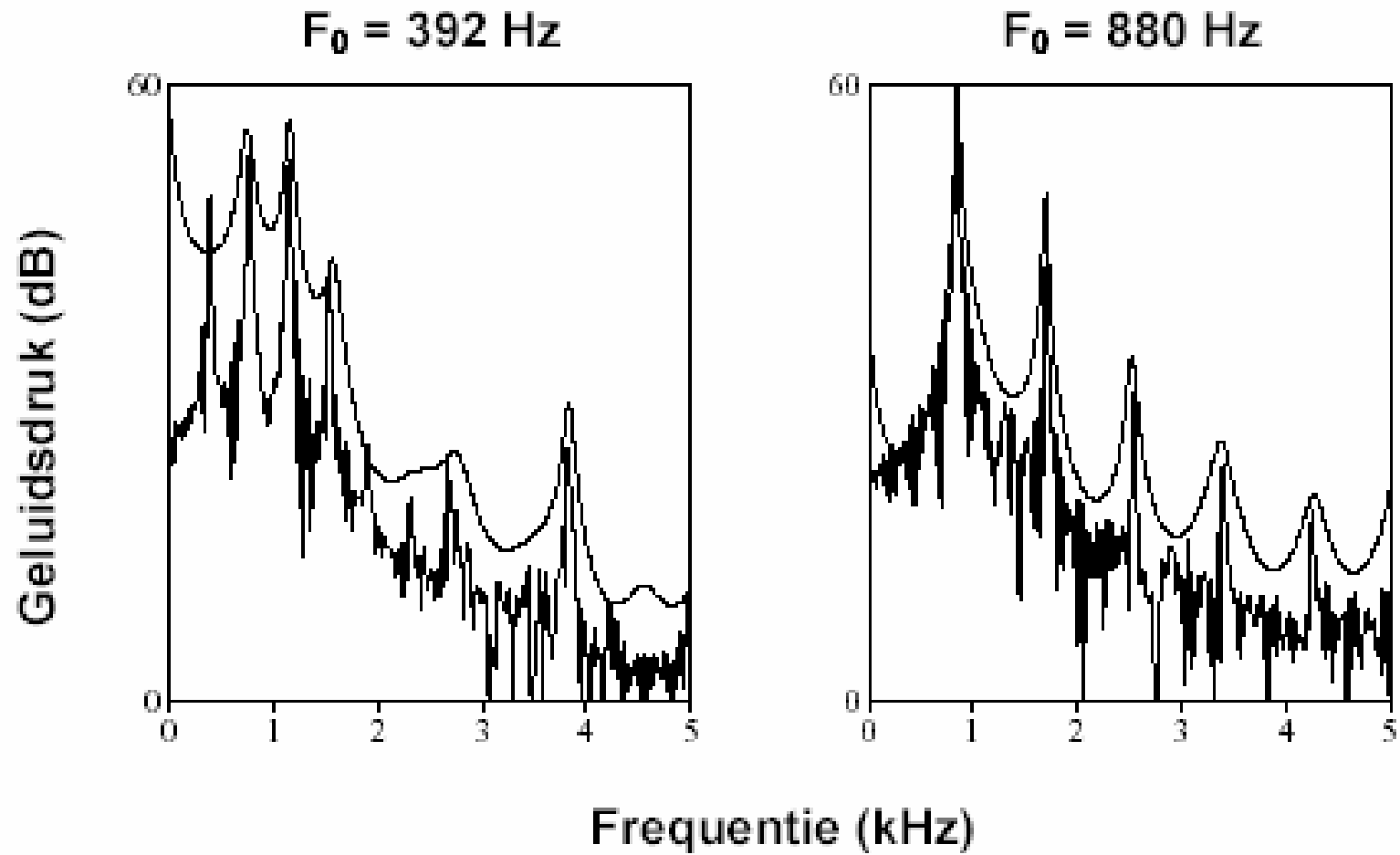
- Hoe korter de stemweg, hoe hoger alle formantfrequenties
- Lengte
  - Vrouwen ~17 cm
  - Mannen ~19 cm
- 10% hogere F_n voor vrouwen
- Analoog voor kinderen
- Maar ook tussen bassen en tenoren
- Minder tussen alten en sopranen

Formantverschillen tussen mannen en vrouwen

Klinker, klankkleur, verstaanbaarheid

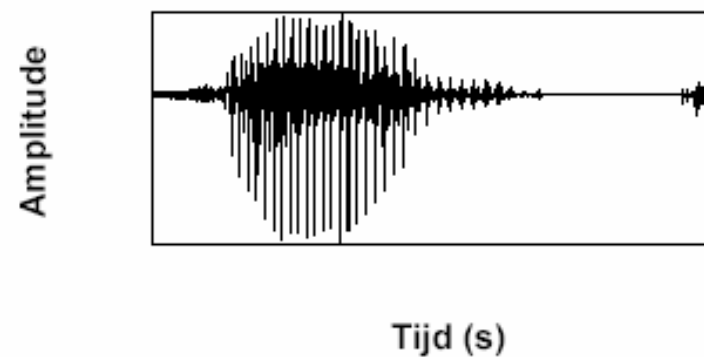
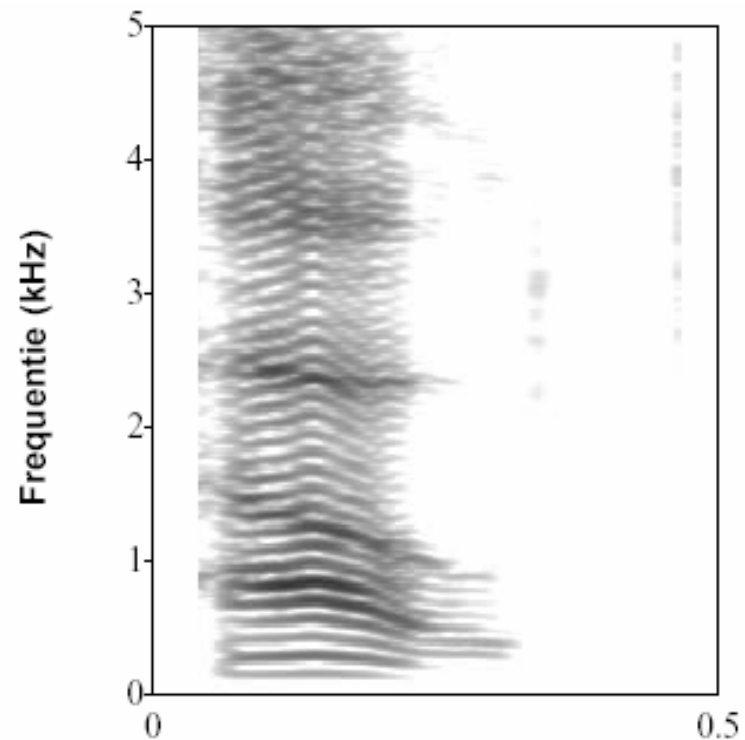
/a/ op verschillende toonhoogten

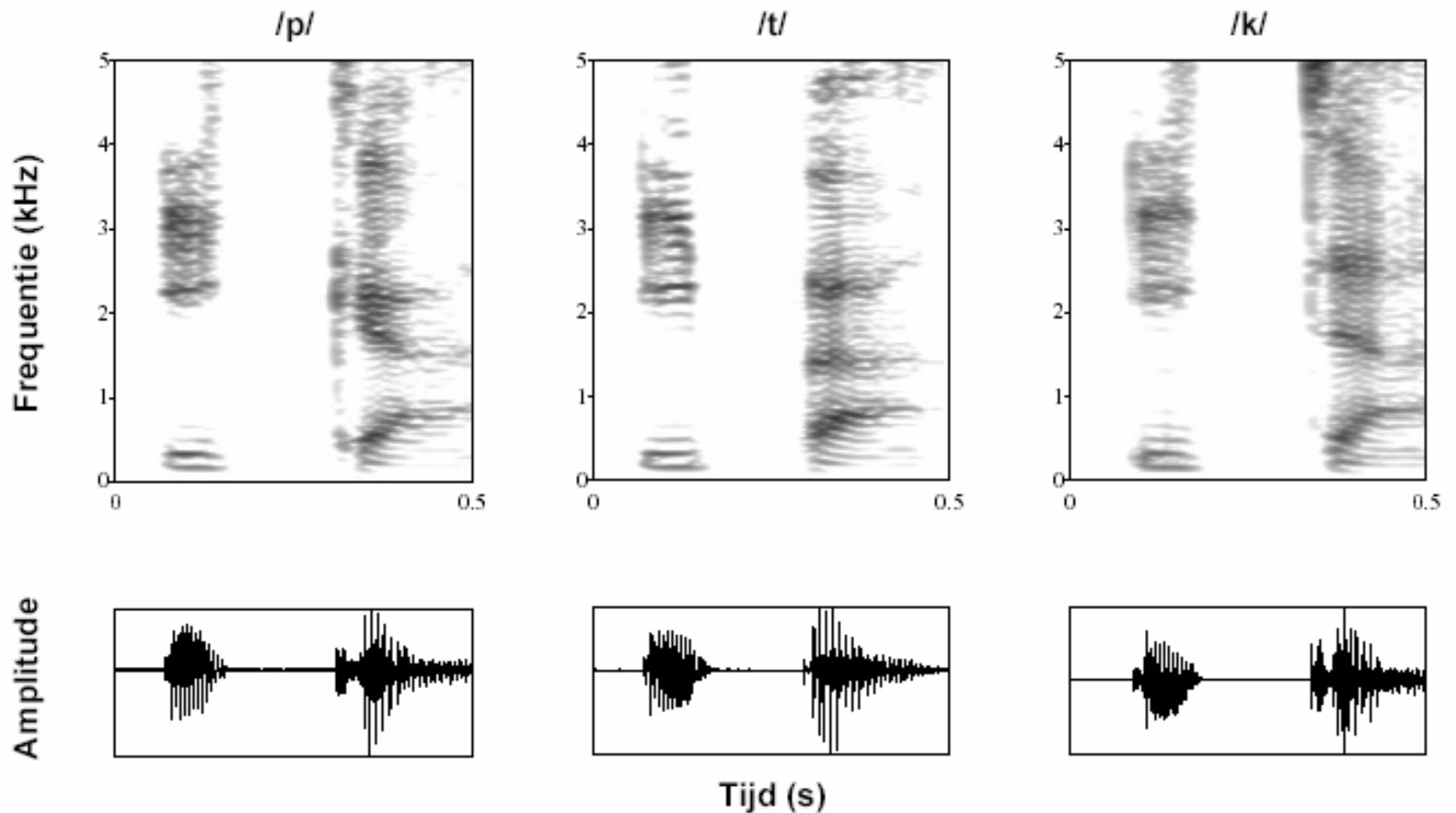
Meer spraakklanken

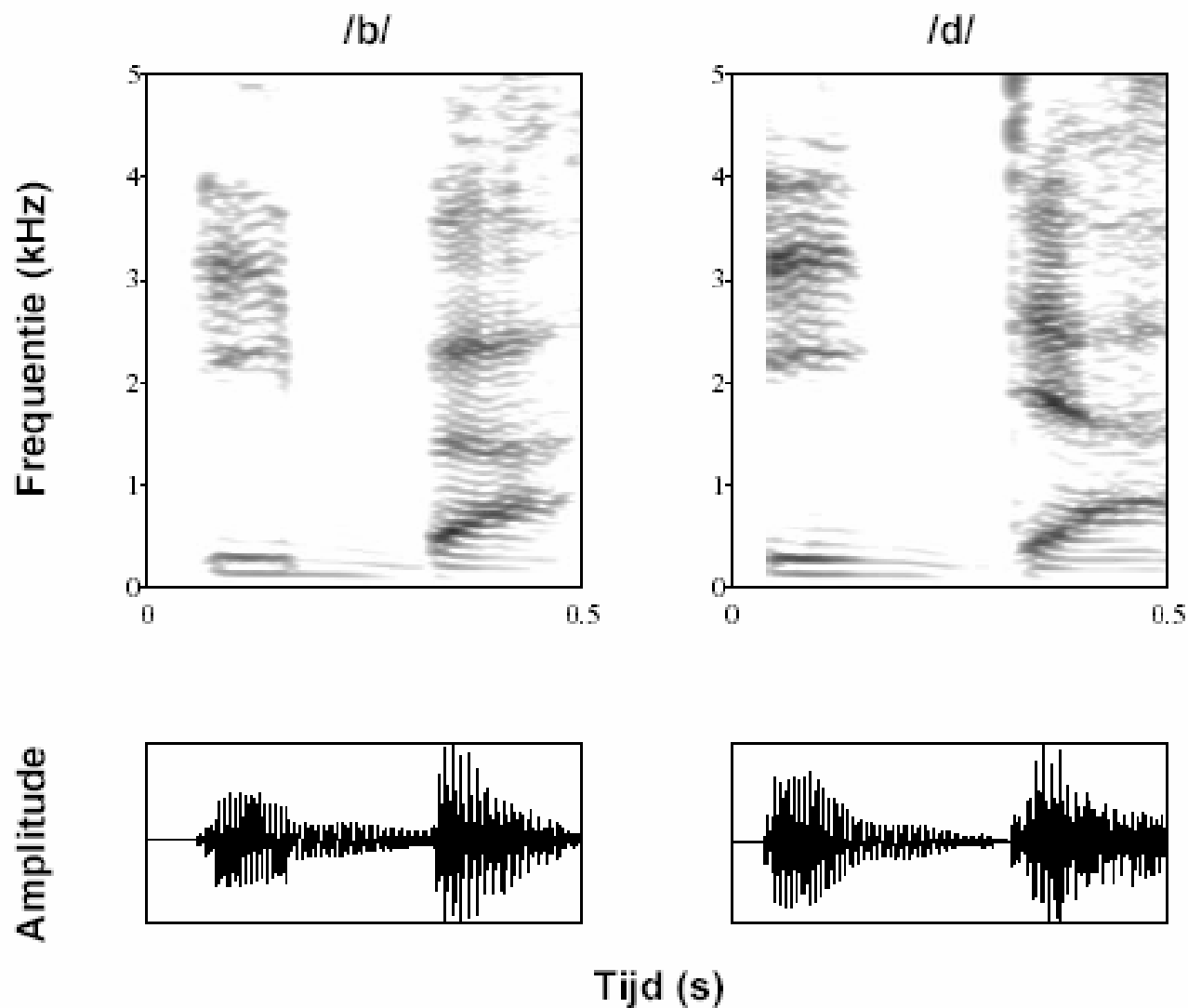
Tweeklank: Spectrogram van /Ei/

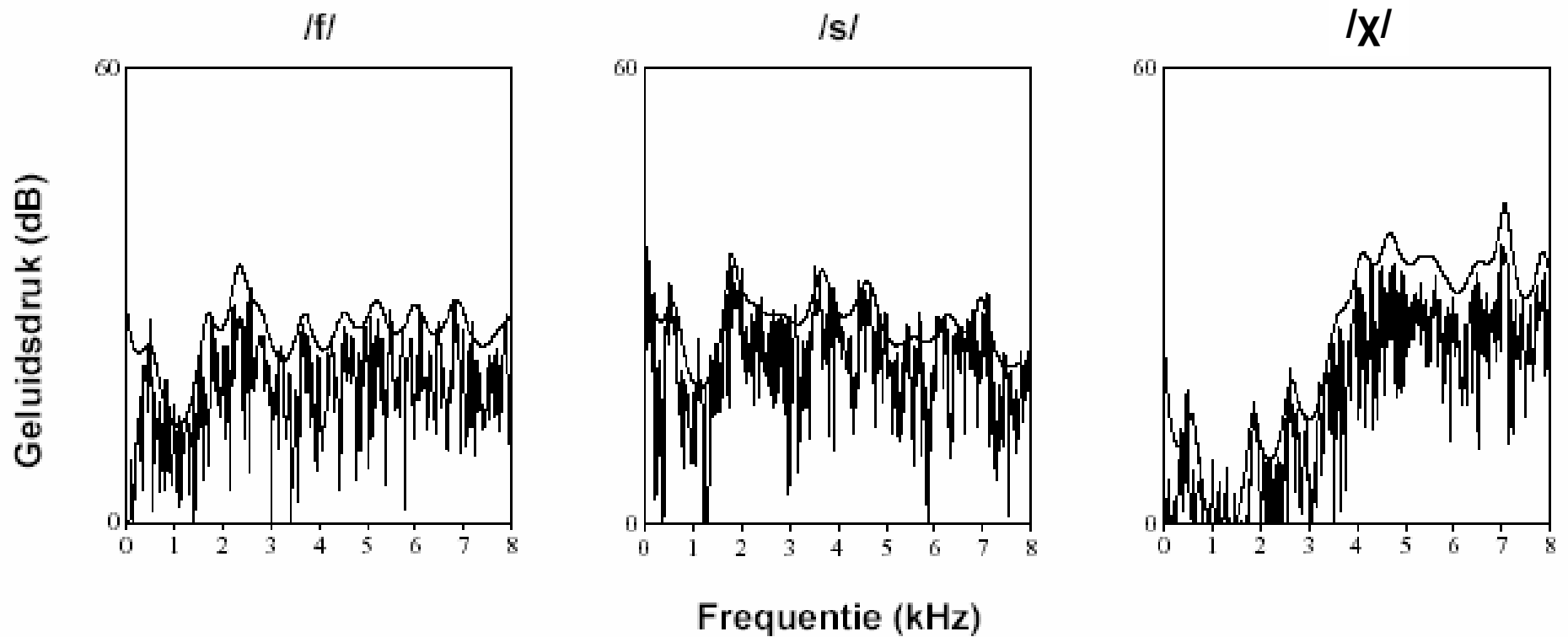
spectrogrammen van de stemloze plosieven: Plosief+/a/

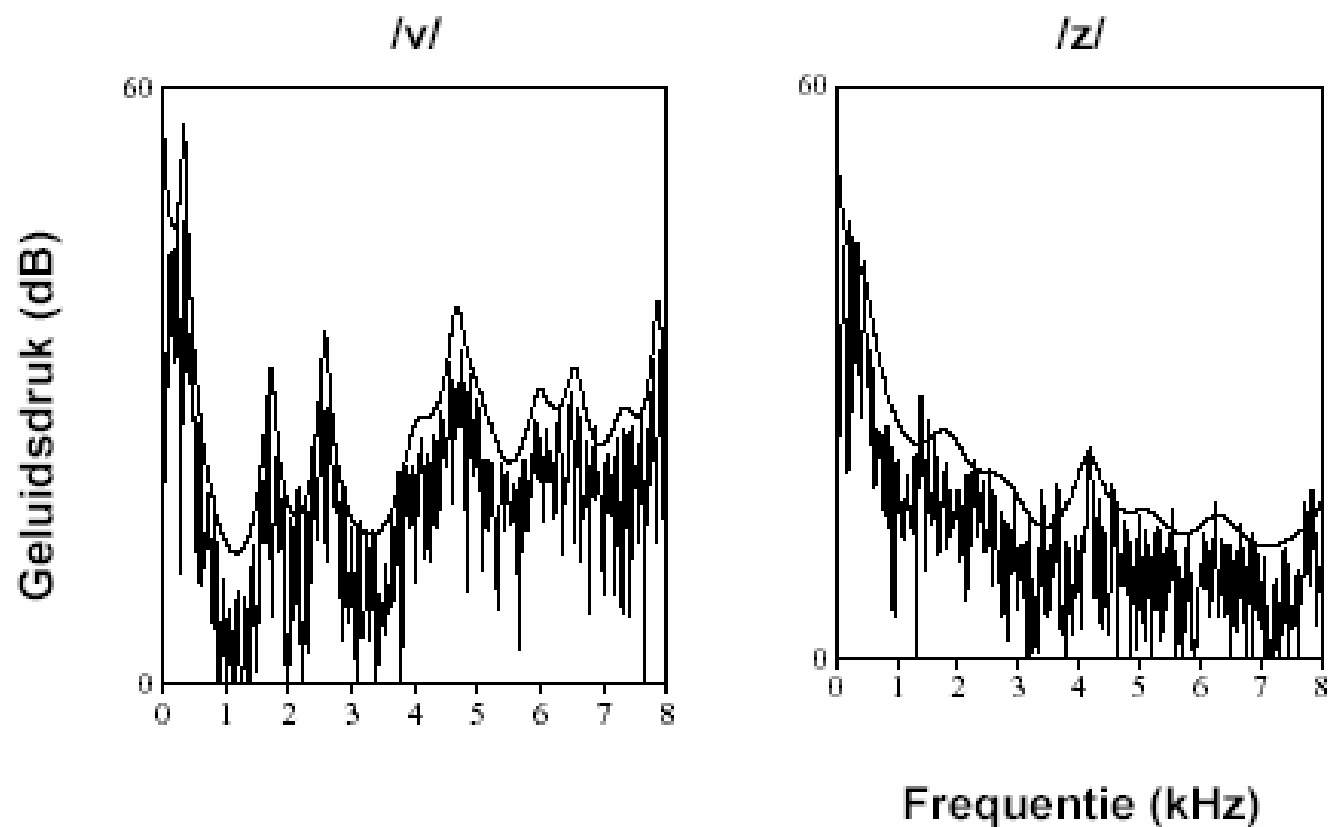
spectrogrammen van de stemhebbende plosieven

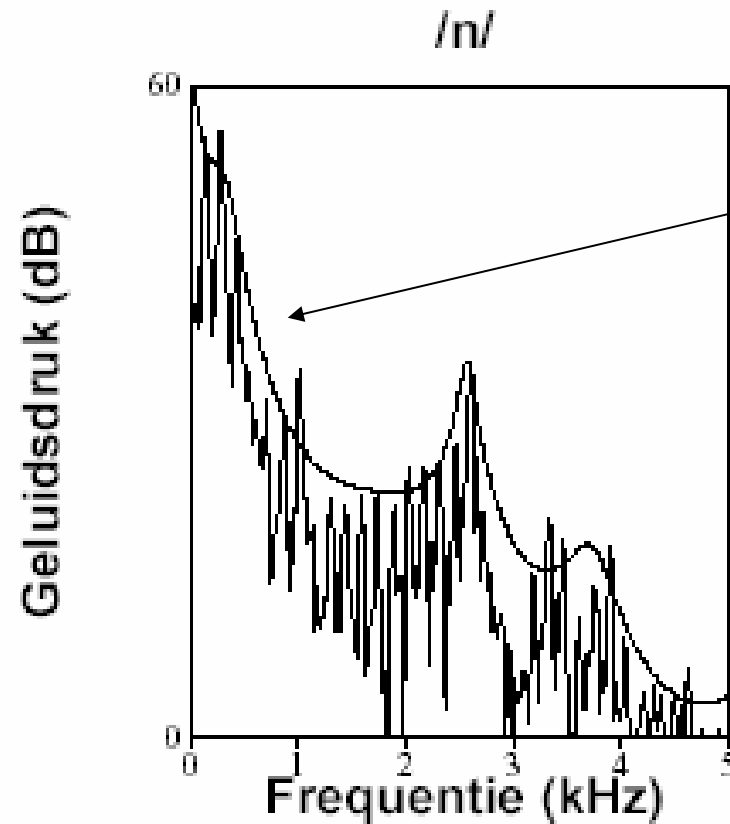
spectra van stemloze fricatieven

spectra van stemhebbende fricatieven

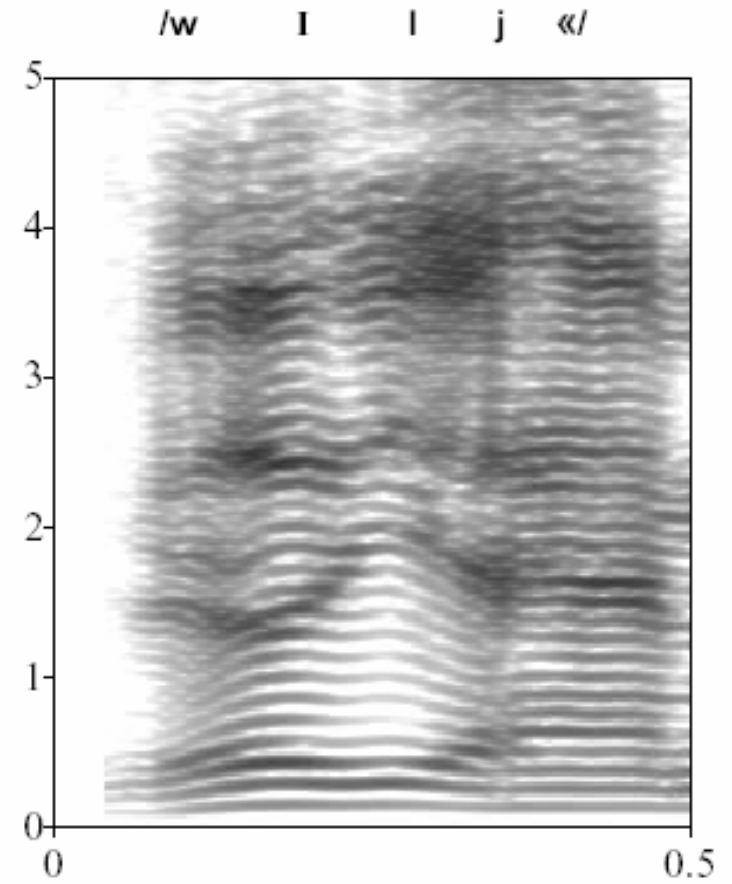
spectrum van /n/

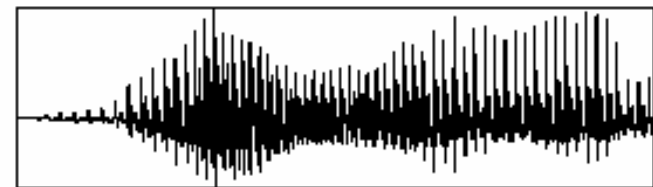
Door **anti-resonantie**
verzwakt de eerste
formant sterk

spectrogram van halfvokalen

Frequentie (kHz)

Amplitude

Tijd (s)